

MOLDOVAI Magyarság

Gazeta Ceangăilor Maghiari din Moldova

2021. ŐSZ

ÚJ SOROZAT XXXI. ÉVF. 3. SZÁM (326.)

Tartalomjegyzék

PETRES LÁSZLÓ:

„...igyekeztem minél mélyebbre nyúlni mindenhol, ahol módom volt rá”
(Beszélgetés Halász Péter néprajzkutatóval) 3

HARANGOZÓ IMRE:

Kereszik e magyar gyökeret nálunk itt bé!
(Emlékfélék, szövegforgácsok a moldvai magyar szirmáskertből) 16

HALÁSZ PÉTER:

„...a környékbeli falvak közül itt beszélnek leghelyesebben magyarul...”
(Románvásár környéki magyar falvak elrománosodásáról) 21

MAGYAR ZOLTÁN:

Moldvai csángók a pápalátogatáson 29

Lapszámunk szerzői

HALÁSZ PÉTER

(1939, Budapest) néprajzkutató,
Gyimesközéplak

HARANGOZÓ IMRE

(1965, Gyula) néprajzkutató, tanár,
Újkígyós

MAGYAR ZOLTÁN

(1967, Kiskőrös) az MTA BTK
Néprajztudományi Intézetének
tudományos főmunkatársa, néprajzkutató, Nagymaros

PETRES LÁSZLÓ

(1975, Újtusnád)
Lujzikalagor

Első borítón: Mardzsineni férfi hagyományosan berendezett nagyházban, keptárban

Hátsó borítón: Mardzsinen, mise után, hazafelé

E lapszámunk vendégszerkesztője PETRES LÁSZLÓ.

A lapszamban közölt fényképek Ádám Gyula, Halász Péter, Harangozó Imre és Petres László gyűjteményéből származnak

Kiadja a SZÉKELYFÖLD ALAPÍTVÁNY
A kiadásért felel: FERENCZES ISTVÁN elnök

Felelős szerkesztő: MIRK SZIDÓNIA-KATA
Munkatársak: BARTHA GYÖRGY, HALÁSZ PÉTER, IANCU
LAURA, ION NETE, OLÁH-GÁL ELVIRA, PETRES LÁSZLÓ
Korrektor: FERENCZ S. CSILLA
Grafikai szerkesztő, fotós: ÁDÁM GYULA
Tördelőszerkesztő: BODOR ZSOLT

Készült a Pro-Print Könyvkiadó digitális nyomdájában.
Tel.: +40 266 314 257 • Csíkszereda, Nagyrét u. 22. szám

Postacím: 530170 Csíkszereda, Tudor Vladimirescu u. 5. szám,
tel.: +40 266 311026, e-mail: moldvaimagyarsag@gmail.com
Internetes elérhetőség: www.hargitakiado.ro

A lap ára: 5 RON. Előfizetési díj: belföldieknek egy évre 20 RON,
külföldieknek egy évre 35 RON.

Előfizetni a szerkesztőségben vagy postai utalvánnyal lehet,
amelyet a szerkesztőség címére, SIMON ILDIKÓ nevére
kérünk postázni.

Bankszámla: Fundația Székelyföld BCR Miercurea Ciuc, Su-
cursala Harghita

Lejszámla (cont lei): RO10RNCB0152042365850001

Valutaszámla (cont valută): RO26RNCB0152042365850004

Folyóiratunk Magyarországon megrendelhető a Magyar
Napló szerkesztőségében (1092 Budapest, Ferenc körút 14.
I. em. 5. Tel: +36 14136672)

TÁMOGATÓINK

Felföldi Elek – Budapest

Fodor Albert – New York

Dr. Porcza Antal – Mosonmagyaróvár

„...igyekeztem minél mélyebbre nyúlni mindenhol, ahol módom volt rá”

Beszélgetés Halász Péter néprajzkutatóval¹

– Ha jól tudom, 1939. október 28-án születél...

– Pontosan. Délután fél háromkor.

– ...de a történeted korábban kezdődött. Édesapád és édesanyád felől is Felvidék felé nyúlnak a családi szálak. Megkérlek, mutasd be kettőjük rokonságát. Tegyük picit láthatóvá azt, hogy honnan is jössz Te.

– Kezdjük édesapámmal. Ő Losoncon² született. Az egy jelentős hely, mert 1849-ben az orosz csapatok, mikor jöttek segíteni az osztrákoknak, rendesen fölégették egész Losoncot. Bajorországból költöztek felmenői oda a 19. század első felében. Képfestéssel foglalkoztak, aztán később Losonc környékén üveggyárat, hát ilyen kisebb fajta üveggyárat nyitottak. Én később ott láttam kiállításokon azokat az üvegedényeket, miket az üveghutájukban készítettek. És van egy nevezetes keresztelési anyakönyv, amit Hainburgban³ állítottak ki 1846-ban, amikor jöttek Bajorország felől. Mert nem egyszerre jöttek, hanem nemzedékeken keresztül mindig közelebb, és végül a 20.

század elején jutottak el Losoncig. És amikor 1944-ben, '43-ban érvénybe lépett a második zsidótörvény, ahol igazolni kellett a keresztelést, akkor apámék megkérték a hainburgi evangélikus parókiát, hogy küldjék el. De hát már lejárt volna a határidő, és be kellett adni, és nem jött meg. És akkor apám elment – mesélte – talán a Damjanich utcába, Pesten, ahol működött teljesen nyilvánosan egy olyan hamis keresztelési papírokat készítő üzem, ami a zsidóknak készítette a keresztleveleket, hogy mentesüljenek a különböző törvények alól. Úgyhogy ott megkapta szépen, annak rendje és módja szerint a hamis igazolványt, majd rá egy vagy két hónapra megjött Hainburgból is az eredeti. Úgyhogy kétszeresen is tudta igazolni, hogy keresztények vagyunk. Akkor még Fischernek hívtak engem, illetve apámat, ami lehetett volna akár zsidó is, de hát nem azok voltak, így aztán duplán voltunk „megkeresztelve”. Így jöttek, jövegettek, és Losoncra került apámnak a családja. Losonc mellett voltak ilyen kisebb szlovák települések, mint Málnapatak, Jópatak meg ilyenek, ott is patakok voltak, mint Gyimesben, és ott volt egy kisebb fajta üvegfúvó, meg üvegedényeket gyártó hutájuk, ami azonban komolyabb jövedelmet nyújtott nekik, úgyhogy viszonylag jól jómódban élhettek. Anyám pedig Sajógömörben⁴ született, ami jóval keletebbre van, Kassa irányába. Ez arról nevezetes, hogy Mátyás király ott kapáltatta meg az urakat, a legenda szerint, akik azt mondták, hogy a szőlőművelés az semmi, nem érdemelnek külön tiszteletet a szőlőkapálók, s akkor Mátyás király megkapáltatta rendesen őket, és bebizonyította, hogy nagyon fontos, nehéz munka, és nagy tudást igényel. Tehát Sajógömörben volt nekik egy ilyen..., olyasmi, mint itt Erdélyben ezek az udvarházak, nem kastély, de nem is parasztház, a kettő között, egy kisebb hétszilvafás kúria. Voltam ott később, és láttam a Szontágh nagyanyámnak, illetve a családnak a lepusztult, lerombolt, elhanyagolt állapotban lévő udvarházát, amikor a nyolcvanas évek vége felé, közepe táján anyámat elvittük oda. Mert szerette volna még egyszer, utoljára megnézni, hogy hol is született, és hol is élte az ifjúságát. Apám 1911-ben, anyám 1913-ban született, s az első világháború végén mind a kettőjüknek el kellett onnan menekülniük. Anyáméknak főleg, de apáméknak is, mert látták, hogy mi következik. Eladtak minden eladhatót, üzemet, gyárat, lakást, mindent, és átjöttek Budapestre. Anyáméknak

Halász Péter Fischer nagymamájával

meg szabályosan menekülniük kellett, mert mikor kimondták Turócszentmártonban az önálló Csehszlovák Köztársaságot⁵, akkor két embernek izenték meg, hogy az első fára fogják felhúzni. Az egyik nagyapám volt, a másik pedig egyik nagybátyám. Úgyhogy nekik el kellett onnan menekülniük, de később aztán tisztázták magukat, és konszolidálódott a helyzet, akkor ők visszamehettek, felvették a kapcsolatot, fölszámolták, amijük volt, és át tudtak hozni sok mindent Magyarországra. Tehát ilyen felvidéki kapcsolataim voltak nekem. Ezeket én nem nagyon használtam ki, mert már a hetvenes években elsősorban Erdély felé tájékozódtam, sőt, hát Moldva felé, de azért sokat jártam a Felvidéken is, mert a nyolcvanas évek elején létrejött ott egy nagyon szép és tiszteletreméltó mozgalom. Ifjúsági táborokat szerveztek, amelyek magyarságismereti táborok voltak, s oda többször meghívtak. Tarthattam előadást az erdélyi magyarokról, a moldvai csángókról, és nagyon sok baráttra tettem szert. Sőt, egy alkalommal a Néprajzi Társaság akkori elnöke, Balassa Iván⁶, valami ösztöndíjat szerzett, hogy kiküldjön Felvidékre, és akkor Pozsonytól Nagykaposig végigjártam két hét alatt a felvidéki településeket, nagyobb városokat, felkerestem azokat az úgynevezett önkéntes néprajzi gyűjtőket, akik nem hivatásszerűen, mert akkor ott nem voltak hivatásos magyar néprajzkutatók, de lelkesen dolgoztak szülőföldjük vagy lakóhelyük értékeinek összegyűjtésén. Felkerestem őket, s megbeszéltük, hogyan lehetne bekapcsolódniuk a magyarországi önkéntes néprajzi gyűjtőhálózatba. Így aztán lett jó néhány barátom, aztán ők hívtak meg a különböző művelődési táborokba.

– *Édesapádék családjában milyen nyelven beszéltek?*

– Édesapámék családjában magyarul beszéltek, természetesen. Látod, ez is érdekes. Apám, mikor gyermek volt, első, második osztályt járta – 1911-ben született, 1917-ben ment először iskolába –, szóval akkor őt zsidó iskolába írták be Losoncon⁷, mert az volt a legjobb iskola, és a Fischer nagypapa megengedhette magának, hogy a drága zsidó iskolába írassa be apámat. Úgyhogy apám az első osztályokat zsidó iskolában járta, mert az volt Losoncon a legjobb iskola, és a tehetősebb iparosok oda járatják a gyerekeiket. De magyarul beszéltek természetesen. Anyámék meg különösen, bár anyámnak az anyja Szontágh nevű volt, ők viszont cipszerek voltak, még az Árpád-korban a felvidéki Szepességbe telepített szászok leszármazottjai. Olyanok tehát, mint az erdélyi szászok, csak egészen mások, mert a felvidéki szászok sohasem fordultak a magyarok ellen, akárhogy próbálták a Habsburgok ellenünk lázítani őket. Rákóczi korában, '48-ban, mindig magyar nemzeti érzelműek maradtak. Az erdélyi szászokat viszont gyakran sikerült ellenünk uszítani.

– *Édesanyádnak mi volt a családneve?*

– Párvy. Úgyhogy én mikor magyarosítottam a nevemet, valamikor '64-ben vagy '65-ben, akkor gondolkodtam is, hogy a Párvy nevet vegyem föl, de aztán...

– *Akkor nem édesapád magyarosította a neved?*

– Nem, én magyarosítottam. Az első cikkem, ami megjelent a sertésistállók légytelenítésének témakörében, még Fischer néven jelent meg.

– *Miért, milyen megfontolásból magyarosítottad a nevedet?*

– Úgy gondoltam, úgy tisztességes, ha azon a nyelven neveznek, amelyik nemzethez tartozónak érzem magam.

– *Miután szüleid még gyermekként családotól átköltöztek, hol telepedtek le, Budán vagy Pesten?*

– Pesten.

– *De Te már Lágymányoson születél?*

– Lágymányoson születtem. Az én Fischer Rudolf nagyapám elesett az első világháború első esztendejében, vagy a másodikban, a fronton. Úgyhogy nagyanyám özvegy maradt, és őt elvette egy Balázsfalvi Kiss Károly nevezetű, kunsági, kecskeméti születésű ember, aki a nagy háborúban természetesen katona volt. És a Tanácsköztársaság zűrés idejében egy üres budai lakást lefoglaltak maguknak, én ott ismertem meg a Budafoki úti lakásukban a nagyapámat meg a nagyanyámat.

Halász Péter szüleinevel

– Ezt a miliót hogyan képzeljem el, cselédszoba, nagy könyvtár...

– Cselédszoba volt. Anyáméknak volt cselédjük is, arra emlékszem, hogy sokat énekeltem vele. Hogy apáméknak volt-e..., hát, azt már nem tudom. De cselédszoba volt, mert ott tartottam később a madaraimat, mikor még ornitológusnak, madarásznak készültem. Anyáméknál több cselédre is emlékszem, de aztán később már anyai nagyanyám költözött oda, mert kibombázták, és nem volt lakása. „Könyvtár”, az volt. Nagypámnak nagyon érdekes könyvei voltak. Ő mint katona – vasutas volt tulajdonképpen a foglalkozása, de hosszú ideig katona volt, és az első világháborúban vitézi rangot is kapott – tagja volt az Antibolsevista Comiténak⁸, ami egy ilyen kommunistaellenes, azt hiszem katonai gyökerű szervezet volt, és rengeteg kommunistaellenes plakátja meg brosúrája volt, főleg a Tanácsköztársaság⁹ utáni időkből, és a kommunisták rémtetteiről. Azokat dugdosta ugyan nagypám előlem természetesen, én pedig igyekeztem hozzáférni és elolvasni. Apáméknak viszont nagyon szép könyvtáruk volt. Emlékszem, megvolt Jókai díszkiadása, talán 100. születésnapjára adták ki aranyozott, száz kötetes Jókai-sorozatot, megvolt Brehmnek *Az állatok világa*; viszonylag sok-sok könyve volt apámnak, ahhoz képest, hogy postatisztviselő volt, aki főleg a távbeszélő hálózattal foglalkozott.

– Édesanyád?

– Édesanyám úgynevezett háztartásbeli volt, bár volt neki tanítóképző végzettsége, de tanítónőként nem dolgozott. Mikor ránk szakadt a kommunizmus, akkor... Először is apám hadifogságba került, 1945. május 12-én, tehát már Berlin eleste után. Ment a munkahelyére, és útközben kapták el, mert megszökött egy fogolyszállítmány néhány tagja és ki kellett egészíteni a létszámot. Úgyhogy három és fél évig volt orosz hadifogságban, és hát az alatt anyám gyári munkás volt, gyárban dolgozott. Később eladtuk a pianínónkat, s abból tudom, hogy vett egy ilyen házi harisnyakötő gépet, és azzal keresett pénzt. Fölfejtett harisnyákat, használt nejlonharisnyákat, s abból kötött újakat. S ez hozott egy kis pénzt. Aztán mikor apám visszajött a hadifogságból, és igazolták őt, akkor már volt állása, de elég keveset keresett. Ketten voltunk húgommal gyerekek, és akkor anyám már nagyon keveset tudott keresni ezzel a harisnyakötéssel, úgyhogy nem éltünk valami jól.

– Húgod mennyivel kisebb, mint Te?

– Négy évvel.

– Az ostromra emlékszel-e?

– Te, az ostromra nagyon keveset emlékszem, legfőleg, hogy a ház alatt az óvóhelyen meg a szenespincében

Egy-másfél évesen

voltunk lent. Az az igazság, hogy '56-ban is több mint egy hetet töltöttünk az óvóhelyen, mert a Gellért-hegy tetejéről, a Citadelláról lőtték a csepeli munkásokat az oroszok, és pont a házunk fölött mentek a lövedékek, úgyhogy nem volt valami biztonságos. És hát, legalábbis úgy emlékszem, hogy vagy csak éjszaka, vagy nappal is lent voltunk, de a kettő keveredik, az '56-os meg a '45-ös óvóhely. Apámnak olyan szerencséje volt, ő részt vett a második világháborúban, de sikerült elintéznie, hogy a posta kikérje őt, mint nélkülözhetlent a távbeszélő hálózat fenntartása szempontjából, stb., stb., úgyhogy ő már 1942-ben leszerelt, és a Móricz Zsigmond körtér melletti postahivatalban dolgozott.

– Gyerekkorodban hogy nézett ki Lágymányos?

– Apámék mesélik, hogy amikor 1938-ban odaköltöztek a Kruspér utcába, ahol én is születtem, akkor az utcánk végében, ahová már az én időmben a Műgyetem épületeit építették, még csónak volt kikötve, az még valóban lágymányos, vizes, nádas terület volt, ami később, az én időmben már csak a Déli vasúti híd¹⁰ innenső oldalán maradt meg egy kisebb tó formájában. Egyébként egy feltöltött terület volt, pusztaság, ahol aztán később, az ötvenes években lassan fölépítették a Műgyetem új részét. Oda jártam gyermekkorunkban pacsirtafészkeket keresni, csókámat

röptetni, meg focizni, meg számháborúzni, tehát az teljesen egy ilyen grund volt a Pál utcai fiúk¹¹ mintájára, egy óriási grund, nem olyan csöpp kis grund, mint a Pál utcaiaknak. Nem is tudom, hogy az eredetileg mi lehetett, valószínűleg tavas, mocsaras hely volt, amit lecsapoltak, kiszárítottak, feltöltöttek, de aztán jött a háború, és úgy maradt.

– *Még egyetemistaként, ösztöndíjasként laktam én is a Kruspér utcában, az ottani kollégiumban, és nagyon szerettem azt a környéket.*

– Nahát, amikor én gyermek voltam, akkor ott, annak a helyén még egy üres telek volt, ahol valaki káposztát termelt, meg volt egy kutya is, arra emlékszem. És a szemközti oldalon is üres telek volt, ilyen fatelep, ahol szemet meg fát árusítottak.

– *Édesanyád is evangélikus volt?*

– Édesanyám is. De se anyám, se apám nem voltak nagyon vallásosak. Én konfirmáltam, a húgom már nem. És arra emlékszem a gyermekkoromban, szóval ilyen 10-11 éves koromban, vagy előbb már, minden vasárnap kellett mennem a templomba, a Magyar utcába, ahol volt egy ilyen kisebb fajta evangélikus templom. Sőt, első meg második osztályban jártam hittanra is, de olyan ellenszenves evangélikus hittantanárunk volt, hogy nem hozzá jártam, hanem a katolikusokhoz, mert ott egy nagyon értelmes fiatal hitoktató volt, aki úgy tartotta a hittanórát, mesélve, mint ahogy mesélik a történelmet, úgyhogy oda jártam én, mert az jobban tetszett. Na és emlékszem, hogy az evangélikus templomba sem jártam szívesen, hanem inkább a dohánygyár¹² mellé, tudod, volt ott egy dohánygyár a Budafoki út meg a Verpeléti út sarkán, és ott a kerítés tövében rengeteg gyík sütkérezett. Én pedig mindig befőttes üveggel mentem az istentiszteletre, és azután – vagy ahelyett – a gyíkokat fogdostam. Hazajöttem 8-10 gyíkkal, és a szüleim nem akarták elhinni, hogy templomban is voltam. Kérdezték: és miről beszélt a pap? Akkor csodás meséket meséltem, hogy miről beszélt a pap, pedig gyíkfogással töltöttem azt az időt.

– *A gyíkokhoz, madarakhoz való vonzódásod honnan ered, volt valaki a családban, aki bátorított?*

– Nem tudom. Volt nekem egy nagyon kedves barátom az általános iskola alsó osztályában, Ambrózy Árpád, akivel szülvé-főve együtt voltunk. Nagyapámék ott laktak 100 méterre tőlünk, ahol a Kruspér utca a Budafoki útba bele-torkollik. Ott volt egy erkélyes lakásuk, s pont a szemben lévő házban lakott ez az Ambrózy Árpád barátom, őnekik is volt erkélyük, s mi az erkélyeinken növényeket és állatokat tartottunk. Csak aztán, mikor jöttek a kitelepítések, őneki korábban magasabb rangú katonatiszt lehetett az apja, és kitelepítették őket a budapesti lakásukból. Így aztán igazi jó

barátomat elvesztettem, de az állatok iránti érdeklődésem megmaradt. Egyébként apámban is megvolt ez az érdeklődés. Volt nekünk egy foxi kutyánk, én azzal nevelkedtem, meg nagyapámnak volt egy vitézi telke. Őt ugye, mikor vitézzé avatták Horthyék¹³, akkor kapott vitézi telket. De nagyapámnak volt komoly állása a Keleti pályaudvarnál, később a második világháborúban újra visszahívták a civil életből, és ő lett a Keleti pályaudvar katonai főparancsnoka, tehát neki nem kellett az a vitézi telek, hanem kapott egy olyan máriabesenyői telket, amit aztán nyaralónak tudtunk használni. Úgyhogy én nyaranta anyámmal, aztán később a húgommal elmentünk Máriabesenyőre, ami különben híres búcsújáró hely. Vannak is fényképeim, hogy kicsi palóc leánykakkal fényképezkedem. És ott is volt, anyámék mesélték, a szomszédban egy nagy kuvaszkutya, s az átjött és mindig ott feküdt mellettem, mikor kivettem a pokrócra napozni. És a kutya látta, hogy anyám, ha én lemászom a pokrócra, akkor visszahúzó, és a kutya is hozzácsokott: ha látta, hogy lemegyek a pokrócra, megfogta a nadrágomat és visszahúzott a pokrócra. Erről sokat mesélt anyám. Meg tyúkok is voltak, meg a szomszédban tudom, hogy libák voltak, akiktől én nagyon félttem, szóval ilyen falusias környezetben töltöttem a nyarakat. Ami nyár akkoriban nekem márciusban elkezdődött és szeptember végéig tartott. Apám csak hétfvégén jött le, de nagyapám és nagyanyám egész nyáron ott volt velünk.

– *Jártatok édesapáddal focimeccsre, moziba, közösen kirándulni?*

– Igazából, lehet azért nem, mert mikor én 6-7-8 éves voltam, akkor ő már hadifogoly volt, aztán amikor hazajött 1948-ban, akkor én már 9 éves voltam, s valahogy apámmal nekem sose lett olyan szorosabb kapcsolat, mint legtöbb barátomnak az apjukkal. A húgomnak sem. Nagyon érdekes, hogy én anyámat, apámat magáztam, a húgom már anyámat tegezte, apámat még magázta, úgyhogy a családi élet „korszerűsödését” ezen lehetett nyomon követni. Apám egyetlenegyszer vitt ki egy focimeccsre, nem tudom, miért és milyen alkalomból, és arra is emlékszem, hogy engem nem a focimeccs érdekelt, hanem a közönséget élveztem, hogy rikácsolnak, hogy kiabálnak, verekednek és veszekednek. S azonkívül egyszer ment el velem kirándulni, a Hűvösvölgybe, arra nagyon is emlékszem, és egyszer vitt el moziba. Mégpedig tudom azt is, mert az is belém égett erősen. Úgy volt, hogy a Ludas Matyi¹⁴ fogjuk megnézni, s mikor odamentünk, kiderült, hogy műsorváltozás van, és az *Ellopott párttagsági könyv* című kelet-német filmet vetítették helyette. Hát én sírtam, apám káromkodott, de végignéztük a kelet-német filmet, és ez volt az egyetlen alkalom, hogy apámmal moziban voltam. Tehát nem voltam vele szoros kapcsolatban, de azt, hogy ilyen állatbolond voltam, és aranyos futrinkákat és piócákat meg papagájokat meg kanárikat, erdei pintyeket

meg minden nyavalyát tartottam, azt ők úgy elfogadták. Sőt, apám egyszer vett nekem és a húgomnak húsvétra egy kis nyulat. Mi első emeleten laktunk, városi lakásban, ami mondjuk nem éppen a nyúltartásra alkalmas hely, de a nyulat megszoktattuk, hogy a konyhában egy homokos tálcára vécézzon, és óriási szenzáció volt, amikor vendégek jöttek hozzánk, hát egyszer csak beügetett egy nagy, fehér kannyúl a szobába és végigszagolgatta a társaságot.

– Az, hogy el kellett jönniük szülőföldjükről, és Budapesten telepedtek le, hozott-e magával nosztalgiazást, „trianonozást”? Benne volt-e a családi történetekben az, hogy ők valamit elvesztettek?

– Nem annyira, mert mondom, apámék családja, nagyapámék áthozták mindent. Ők eladták az ottani üveghutát meg a raktárkészleteiket, és úgy jöttek át Pestre, hogy abból a pénzből vettek egy mozit, sőt, vettek egy bérházat, amit '45 után persze államosítottak, meg a mozit is, mindent. De ők Trianont nem élték meg különösebb anyagi veszteséggént. Anyáméknál viszont az volt a helyzet, hogy nagyapám Stubnyafürdőn¹⁵, az egész fönn van Turócbán, volt egy tanítóképző igazgatója,¹⁶ és onnan kellett menekülniük. Ékszerré tették, ami pénzüik volt, mert hát a pénz az első világháború, a Tanácsköztársaság idejében nem sokat ért, és azt valami kis dobozkában hozták át. A vonaton idefelé jövet nagyapám, aki elég beteges volt, gyomorvérzést kapott, és mialatt rohangáltak a vonaton, hogy van-e valahol orvos, közben ellopták ezt a ládikát. Úgyhogy ők nagyon szegényen érkeztek meg Pestre, de hát voltak itt rokonok, úgyhogy azok segítségével összeszedték magukat. És tudom, anyám mesélte, hogy a Boráros téren, a mai Petőfi, akkor Horthy Miklós híd pesti oldalán, ott volt lakásuk, amikor anyám fiatal volt. De anyám arról is sokat mesélt, hogy visszajárt Tornaljárára¹⁷ bálozni, amikor első bálozó volt, hát akkor ő már 18 éves volt, ez már a '20-as évek vége. Visszajárt tehát, mert voltak ott még a rokonságukból. Még én is kerestem rokonokat, mikor járogattam a Felvidékre, de nem találtam, csak a nyomukat, mert vagy átjöttek ők is a maradék Magyarországra, vagy pedig már meghaltak.

– Azért is kérdeztem ezt, mert arra gondoltam, hogy vajon nem így került-e először a füledbe a határon túli magyarok?

– Amennyire vissza tudok emlékezni, erről a szüleim nemigen beszéltek. Nemigen beszéltek, hát tudod, hogy milyen idők voltak akkor, s a gyermeknek nemigen... Kérdezted, hogy apámék beszéltek-e németül? Hát csak akkor, amikor azt akarták, hogy én ne értsem. A 'nicht for dem kind', tehát 'ne a gyerek előtt' mondást gyakran hallhattam otthon, mikor valaki megfélekedve magáról olyasmiről kezdett volna beszélni, amiről a másik úgy gondolta, hogy jobb, ha nem hallja a gyermek, mert még valahol elkottyantja. Hát apám meg anyám is tudott németül, a nagyapám, apám

mostohaapja meg különösen, hiszen ő a közös hadseregben kezdett katonáskodni. Én 6 éves koromban voltam Svájcban, mert akkor volt a Nemzetközi Vöröskeresztnek egy akciója, hogy a szegény magyar gyerekeket, mint ahogy az első világháború után Hollandiába, és másfelé is, ki lehetett küldeni. Én bizony akkor elég „alultáplált” voltam, és hát elvittek Svájcba. Úgy emlékszem, egy Mühlethurnen nevezetű kisebb településre kerültem, valahol Bern közelében, a berni kantonban volt, mert emlékszem, hogy egyszer elmentünk Bernbe és ott nagyon tetszettek nekem a medvék. Volt ott egy nagy – nekem legalábbis nagy volt –, kimélyített, kör alakú kifutó, és ott lent két-három vagy négy medve éledgelt, és nekem ez nagy élmény volt. Három hónapig voltam kint, s mikor visszajöttem, egész jól beszéltem ezt a switzer deutsch nyelvet, tehát ezt a svájci német tájszólást. Tudom, hogy nagyapám is, apám is, anyám is mindig nevettek rajtam, hogy miket mondok, amit ők az irodalmi német nyelvtudásukkal megértettek, de furcsa volt számukra. Egyébként Svájcban is az volt a szerencsém, hogy olyan családnál voltam, ahol a nagyfiú, hát hozzám képest nagyfiú, nem is tudom, 18-19 éves lehetett, nagy madárkedvelő volt. És a bejárat mellett a folyosón, egy ilyen félszobányi vagy negyedszobányi hatalmas kalitka volt, s abban mindenféle vadmadár élt. Én pedig órákat töltöttem azzal, hogy ott ültem mellettük, és néztem, hogy azok hogyan röpködnek, énekelnek. Volt a házigazdáméknak egy káposztasavanyító és almabort készítő üzemük, hogy az mekkora volt, nem tudom, mert nekem nagynak tűnt,

Fischer nagymama, Vitéz Balázsfalvi Kiss Károly és a kisgyerek
Halász Péter

és ott elég sokan dolgoztak. Arra emlékszem, hogy engem nagyon szerettek, élvezték, hogy egy kicsi magyar gyerek ott lábatlankodik. Fiatal lányok dolgoztak ott elsősorban ebben az élelmiszert előállító üzemben, és én nagyon jól éreztem ott magam, élveztem az ottani életet. Amikor hazajöttem, szüleim akarták volna, hogy fejlesszem a német tudásomat, de hát nem lett belőle semmi, mert senki nem ért rá, hogy velem németül foglalkozzon, így aztán hamarosan le is kopott rólam a Svájcban felszedett német nyelvtudás. Amikor a gimnáziumban németül kellett tanulnom, szinte nulláról kellett kezdenem.

– *Minden történelmi nehézség ellenére mondhatni vidám gyerekkorod volt.*

– Vidám gyerekkorom volt, mondhatom. Nem csináltam soha gondot abból, hogy nincs pénzünk erre vagy arra. Sőt, kicsit hogy úgy mondjam presztízskérdést csináltam abból, hogy nekem kopott a ruhám, hogy nincsen rendes iskolatászkám, negyedik-es-ötödikes koromban is összeszámajva vittem az iskolába a tankönyveimet, amik gyakran szétestek, bele a hólébe, ami nem tett jót nekik. És ha verekedni kellett, akkor azzal ütöttem a másikat, akinek táskája volt, és nagyobbakat tudott ütni. Hát ilyen értelemben ebből nem csináltam soha problémát, mondom, szinte büszkélkedtem vele, és nem is éreztem nagyon, mert azért apámék, anyámék előkerítették, amire nagyon szükségem volt. De arra emlékszem például, mikor először szereztek anyámék vaját, nem tudom, hány éves voltam akkor, de a negyvenes évek végén lehetett. Arra emlékszem, hogy anyám egy gyárban dolgozott, a Csonka-gyárban¹⁸, ahol nem tudom mit kellett neki csinálnia, és olyan infláció volt '46-ban, hogy nagyanyámmal mentünk a gyár kapujához, mikor fizetés volt, mert hetenként fizettek, s ott lestük az anyámat, hogy hozza ki a fizetést. Aztán rohantunk, mint az örült, az egyik a kenyérboltba, a másik a fűszerboltba, és gyorsan vettünk két kiló cukrot, vagy egy kétkilós kenyeret, mert egy óra múlva csak egy kilót tudtunk volna venni azon a pénzen. No, és amikor először ehattunk vajás kenyeret a húgommal, akkor kiültünk az ablakba, és ott ettük, hogy lássa mindenki, hogy mi most vajás kenyeret eszünk.

– *Emlékszel-e az első könyveidre? Te is olyan gyermek voltál, aki hamarabb tanultál meg olvasni?*

– Amikor kijutottam Svájcba, '45 őszén, akkor én már hatéves voltam, kezdtem volna az iskolát, de csak három hónappal később kezdtem, mert Svájcban voltam. Anyámék megtanítottak írni, és én írtam is Svájcból leveleket anyáméknak ilyen nagy verébfej nagyságú betűkkel. Azt tudom, hogy írni tudtam akkor már. Olvasni, nem nagyon olvastam, viszont nagyapám nekem igen. Ő nagyon szeretett engem, jobban szeretett biztos, mint apám, és jóban is voltam vele. Csak hát nagyapám rendkívül törékeny volt, olyan értelemben, hogy az első világháborúban eltört em-

eze-amaza, kézitusában a válla meg a csuklója, a második világháborúban eltört a lába, úgyhogy sántított. Összesen tizenvalahány helyen volt eltörve, na és ő olvasott nekem föl. Emlékszem, hogy Felix Saltentől a *Bambit*¹⁹ olvasta, Fekete Istvántól a *Csít*, a *Hút*, a *Kelét*, a *Vukot*²⁰ meg a többi állattörténeteket, meg *Winnetout* olvasott, úgyhogy én kényelmi szempontokból... – pont mint a kicsi fiam, az is szívesebben hallgatja, ha én olvasom, mint ha ő olvasná. Ezeket a könyveket nagyon szerettem, aztán később én is rákaptam, és már én olvastam őket. Az első könyvem pedig, amit múltkor találtam meg, és bele van írva: az „első saját pénzből vett könyvem”, az Jávorka–Csapody *Erdő, mező virágai*²¹ című képes növényhatározó könyve volt.

– *A Toldy Ferenc Gimnáziumba jártál. Gyalog mentél fel az iskolába?*

– A Batthyányi térről gyalog mentünk föl, igen.

– *Szeretted a gimnáziumot?*

– Szerettem. Nekem összesen három olyan tanárom volt, egy az általánosban, kettő a gimnáziumban, akik meghatározók voltak az életemben. Ezt mindig el szoktam mondani a gyerekeimnek is, meg másoknak is, hogy a három gyermekemnek, akik Magyarországon előző házasságomból születtek, összesen egy tanárjuk volt, aki meghatározó volt életükben. Nekem volt általános iskolában egy Császár Margit nevű biológiateanár, aki osztályfőnöknőm is volt, a gimnáziumban pedig volt egy Kis István nevű magyartanár, akit sajnos '56-ban eltávolítottak az iskolából, mert valamit csinált, amit én nem tudok, és Antall Józseffel²² cserélték ki, aki az Eötvös József Gimnáziumban szintén csinált valamit, és büntetésből áthelyezték a Toldyba. Ezzel jól jártunk mi tulajdonképpen, mert nagyon jó történelemtanár volt, de valahogy nem voltam olyan szoros kapcsolatban vele, különben is csak fél évet tanított. Viszont a magyartanárral igen, mert volt önképzőkör, és akkor én már verseket is írtam, persze főleg szerelmes verseket, és ott egyik kedvence voltam a Kispista tanár úrnak. És hát a biológiateanárral, dr. Molnár Lászlóval meg sülve-főve együtt voltunk. Mikor kiderült, hogy én szeretem az állatokat, volt akváriumom is, én kezelhettem az iskola igazgatójának irodájában lévő akváriumot, ahová bejáratos lettem a szünetekben, etettem a halait, vakartam az algát az üveg faláról meg hasonlók, és hát biológiából jó voltam a többiekhez képest – mondom én. De tényleg, az egyetemen éreztem, hogy mennyire jó tanárom volt, mert sok mindenben megélttem abból, amit a gimnáziumban kaptam. Sőt, az érettségi után is eljártam a biológiateanáromhoz, megittunk egy-egy üveg sört, beszélgettünk. A fia eljött velem egypárszor Moldvába is, érdekelt, amiket meséltem a moldvai útjaimról. Ilyen kapcsolatom volt Molnár László tanárommal. Szóval a Toldyban sok érdekes dolog volt, az '56-os himnuszéneklést, nem tudom, mennyire ismered...

– Igen, tudok erről. Csak azt nem tudom, hogy kerültél Te és az osztályközösség abba a helyzetbe, hogy ezt felvállaltátok?

– Hát, megszervezték az egész iskolában. Miután '56-ot átéltük, több tanárunkkal kerültünk olyan viszonyba, hogy őszintén beszélhettünk róla. Emlékszem, a tornatanárunk, egy kiváló ember, Sikó Dezső, sokszor beszélgetett velünk tornaórán arról, hogy milyen kilátások lehettek volna, mit kellett volna csinálni. Ha lehordott minket, mert helytelenkedtünk, akkor mondtuk, hogy igen, de bezzeg '56-ban sok fiatal helyállt. Igen, ha mindenki helyállt volna, akkor nem itt tartanánk, mondta Dezső bácsi. Úgyhogy ilyen kapcsolatban voltunk jó néhány tanárunkkal. Ugyanakkor volt olyan tanárunk is, mint a Cihika, aki Kárpátaljáról jött át '56 után, és oda tették hozzánk igazgatóhelyettesnek. Nagy pártember volt, és leselkedett mindig utánunk, próbálta megtudni, hogy kik azok, akik nem értenek egyet a rendszerrel. Ő volt aztán az, aki amikor '57. október 23-án a himnuszéneklés megtörtént minden osztályban, rendben, akkor jött, és próbálta kinyomozni, hogy ki szervezte és ki kezdte, kivel kell bosszúból retorziót alkalmazni, ami megint csak összehozott bennünket, mégpedig alaposan.

– Merthogy ez milyen társaság volt?

– Te, ez egy jó társaság volt, hát ugye Budán jobb emberanyag volt. De az iskolában például volt olyan KISZ-titkárunk, aki... mert még '56 októberében minden osztályban kiakasztottuk a Kossuth-címert, és amikor jött a rendelet, hogy el kell távolítani, mi nem távolítottuk el akkor sem. Bejön ez a KISZ-titkár az osztályunkba, meglátja a Kossuth-címert, és azt mondja, „ha nem lenne ilyen magasan, leköpném!” Nahát, őt aztán istentelenül elvertük. Én megúsztam a KISZ-t végig, úttörő az voltam, el is vették egyszer büntetésből a

vörös nyakkendőmet három hónapra, de a KISZ-t megúsztam. Nahát, ilyen társaság volt a Toldy gimnáziumban.

– A megmozdulás szervezőivel mi lett?

– Mikor már bejöttem Gyimesbe, akkor utána tudtam meg, hogy egyik érettségi találkozónkra, amit először 5 évenként, aztán, ahogy csökken a létszám, már évenként szerveznek meg a volt osztálytársak, készítettek egy filmet erről. Elég neves emberek, Szuhay Balázs, Haumann Péter járt az iskolánkban, meg most látom időnként, hogy ez is a Toldyban járt, az is a Toldyban járt, olyanok, akik később filmrendezők, operatőrök, színészek lettek. Tehát ők készítettek egy amatőr filmet, visszaemlékezve erre az esetre, és mindenki elmondta, amit tudott róla. Én is ebből a filmből tudtam meg egy csomó részletet, mert utána persze nem nagyon beszélünk erről, még egymás között sem, mert hát akkoriban sohasem lehetett tudni, kiben mi lakik. Én csak annyit tudtam akkor, 1957-ben, hogy délután 14 órakor meg fogják kondítani azt a kis harangot, ami ott, az első emeleti kanyarban volt, és erre a jelre akkor minden osztályban felállunk és elénekljük a Himnusz-t. Ennyi volt az egész, s tudtommal hiába szaglászott Cihikával a rendőrség, nem tudtak meg semmit. Pár év múlva volt még egy nevetséges, tragikomikus esemény. Valami filmet rendeztek, talán a Hannibál tanár urat²³, és ott az iskolánkban is szerepelt egy jó néhány fiú statisztaként. Lehetett benne egy jelenet, nem tudom, mert nem voltam annyira benne ebben az egészben, de emlékszem, hogy egyszer jövök be az iskolába, és látom, hogy összevissza van firkálva a fal, teli van horogkeresztekkel, nyilaskeresztekkel, éljen Szálasi, stb. kiírásokkal. Én rögtön kapcsoltam, hogy ez nem azt jelenti, hogy a

Az erdélyi falurombolás ellen tiltakozó népművészeti kiállítást megnyitó Pozsgay Imrével és Budai Ilonával

nyilasok átvették a hatalmat, hanem valami filmfelvétel készül, de ez a Cihika, ez az igazgatóhelyettes, mikor jött be, meglátta és összeesett az épület előtt. Ezen aztán nagyon sokat mosolyogtunk. Ezután aztán azt is keresték, ki nevetett ezen, mert a filmgyár aztán megmondta, hogy ez milyen felvételhez volt szükséges, de hogy ki nevetett kajánul azon, hogy a Cihika összeszarta magát a nyilaskezesektől, azt még keresték egy darabig. Szóval én abból a nemrég készített visszaemlékező dokumentumfilmből tudtam meg, hogy nagyon komoly kihallgatások voltak utána, néhány fiút komolyan fenyegettek, de engem csak a megtorlás szele csapott meg, amikor elkészítették „azt a kartotékot”, amit aztán később „előkotortak”, és hát meghatározta egész sorsomat.

– *Ekkor már koedukált osztályok voltak, nem?*

– Nem, nem. Én aztán később ökörködtem is azon, hogy azért vagyok én olyan visszafogott és félnék a lányokkal szemben, mert általános iskolában is pont utánam koedukálták az osztályokat, és a gimnáziumban is utánam lettek koedukáltak.

– *De azért az akkori bulikba, a zsúrokba jártál, jártatok?*

– Jártam, persze.

– *Azok milyenek voltak?*

– Te, hát egyrészt voltak örömteli zsúrok, és voltak muszáj zsúrok, ahová anyám parancsára el kellett mennem. Az általános iskolás énektanárnőnk például szörnyű nő volt, és volt egy még szörnyűbb lánya, már az akkori ízlésem szerint, akit rendszeresen kellett táncoltatni, hogy az énektanárnő jó szívvel viseltesen irántunk. És persze voltak kedves lányok is, aranyosak is. Akkoriban általában kalákában ment a zsúr, mindenki vitt ennivalót. Na, most ez számtalan hülyéskedésre meg komoly anyagi háttérű bonyodalmakra is adott alkalmat, mert híresek voltak bizonyos családok arról, hogy körömyi szendvicseket készítettek, milliót, aztán tálcán szétrakták, és úgy hozták be rogyadozó lábakkal, mintha hatalmas mennyiséget cipelnének, aztán kiderült, hogy az első szünetben bekaptunk egyet-egyet, és el is fogyott. Sőt, volt olyan család is, ahol szabályosan lenyúlták a hozott süteményeket, eltették, mit tudom, hogy milyen alkalomra. Csak amikor véletlenül kimentünk a konyhába, akkor láttuk, hogy újságpapírral letakarva félre van téve a hozott anyag egy része. Szóval ilyen ökörségek előfordultak. De hát jártunk mi tánciskolába is, azt hiszem '56 tavaszán kezdtem el a tánciskolát, és aztán főleg az ott megismert lányok, akikkel jó viszonyba kerültünk, hívtak minket, fiúkat a zsúrnak nevezett házibuliba, aztán vagy elmentünk, vagy nem mentünk el. Megvolt a szokásos módszer: ha olyan hívott, ment a futótűz, hogy itt és itt zsúrt rendeznek, vigyázatok, és akkor csináltunk másik programot, jaj, pont

akkor kirándulni megyünk, már régóta meg van szervezve, hogy kirándulni megyünk a János-hegyre, úgy sajnáljuk, de sajnos nem tudunk elmenni, meg hasonló kifogások.

– *Egyetemista korodban meglátogattatok Veres Pétert. Az érdekelne, hogy gimnazistaként mi, ki alakította világlátásodat? Hogy jutottál el eddig a találkozásig?*

– Második osztályban jártam a gimnáziumban, amikor bekövetkezett az '56-os forradalom. Az alapvetően meghatározó volt mindenki számára. Akkor kerültek olyan barátaim a látókörmbe, akikkel aztán egész életemen keresztül egy húron pendültünk, és olyan osztálytársak is, akiről tudtuk, hogy hasonlóképpen gondolkodnak. Tisztább lett a világ előttünk. Én akkor kezdtem el érdeklődni a népi írók iránt. Ennek is van egy szép diákszerlem háttére. A tánciskolában egy kislány megtetszett nekem, és sokat táncoltam vele, beszélgettünk. Mondja egyszer, hogy ő jövő szombaton nem jön, mert édesapjának a színdarabját mutatják be. Kérdezem, hogy ki a te apád? Azt mondja, hogy Németh László. Hát én soha életemben nem hallottam Németh Lászlóról, nálunk otthon apámék népi írókkal nemigen foglalkoztak. De rögtön mentem a következő héten a központi Szabó Ervin Könyvtárba, és kerestem a katalógusban Németh Lászlót. Ott segített egy fiatal könyvtáros, Polonyi Péter, akiről kiderült, hogy nagy tisztelője Németh Lászlónak, övele is összebarátkoztam. És hát Németh Csillán²⁴ keresztül megismerkedtem Németh László munkásságával, aztán Illyés Gyulával, Veres Péterrel, Kodolányival, persze nem személyesen, hanem az írásaikkal, de később egyikkel-másikkal személyesen is.

– *És a Lágymányosban felnőtt budai fiatal mit értett meg ebből a világból?*

– Mindent! Mindent, igen. Nem volt semmi olyan, amit nem lehetett volna megérteni, mert Fekete Istvánnak a könyveiből nemcsak a Hút meg a Vukot ismertem meg, hanem a parasztemberek életét is. Meg aztán mi minden nyáron elmentünk nyaralni falura. Apám, ugye, a postánál dolgozott, és rendszeresen, minden esztendőben, az '50-es évek elejétől kezdve az volt a program, hogy kinéztünk az országban néhány helyet, apám írt az ottani postameszternek, és megkérte, hogy szerezzenek nekünk nyárra, egy-két hónapra kiadó szobát. S akkor elmentünk ilyen formán Berzékre a Hernád mellé, Uszódra a Duna mellé, Bölcskére Tolnába, Dömösre a Dunakanyarba. A szüleim részéről ennek elsősorban az volt az indítéka, hogy „jó falusi levegőn” lehessünk, de én a levegőn kívül egyebet is találtam ezeken a helyeken. Élveztem, hogy hajthatom a lovat, őrizhetem a kiskacsákat, hajkurászhatom a lányokat, megismerkedhettem a falusi emberekkel, elkísérhettem a csordát a legelőre, úgyhogy nagyon élvezetes dolog volt számomra.

– Ezekben a nyarakban a parasztromantikánál már kicsivel több volt?

– Nyilván a parasztromantika is benne volt, de nekem, miután az agráregyetemet elvégeztem, már az volt a hátrázott elképzelésem, hogy amikor eljutok a faluba, tsz-be vagy állami gazdaságba agronómusnak, akkor nekem nemcsak az lesz a dolgom, hogy mennyi abrakot kell adni a tehénnek, mikor kell elletni a disznót, hanem az is, hogy a falunak a gondviselője és a rám bízott embereknek a gyámoltója legyek. Amikor '62-ben elvégeztem az egyetemet, akkor dúlt a legnagyobb erővel a kollektivizálás őrülete. Minket is kihajtottak az egyetemről, hogy szervezzük a tsz-eket. Láthattuk, hogy ez milyen szörnyű állapotokat teremt ott falun, micsoda megveszekedett világ volt az akkori falvakban, és hogy ezeket az embereket segíteni kell ahhoz, hogy valahogy helyt álljanak, vagy életben maradjanak egyáltalán. Később aztán nyilvánvalóvá vált, külön kimutatások voltak róla, hogy az öngyilkosságoknak milyen területi megoszlása mutatkozott elsősorban az Alföldön, de a Dunántúlon is a tsz-szervezések idején. Úgyhogy mindezt át tudtam élni, és amikor aztán eljutottam falura, mert végül is egy állami gazdaságba kerültem, egy sertéstelepre, Dömsödre, akkor én már a néprajzzal is foglalkoztam, s láttam, milyen hagyományos értékeket veszélyeztet a paraszti életforma erőszakos megváltozása. Mostoha nagyapámnak a szülőfalujában, Hollókőn gyűjtöttem először, és írtam a hagyományos paraszti gazdálkodás munkaeszközeiről az első díjat nyert pályázatomat a Néprajzi Múzeumnak. Aztán miután Dömsödre kerültem, ott

nemcsak a disznókkal foglalkoztam, hanem a temetőben a kopjafákkal is, és a falunak a történetét is igyekeztem megismerni, a helyneveit is gyűjtöttem, tehát próbáltam minél mélyebbre nyúlni mindenhol, ahol módom volt rá.

– Az '56-os megemlékezés miatt nem mehettél a bölcsészkarra...

– Igen, igen. Én tanárember akartam lenni. Most utólag sokat gondolkozom, hogy milyen tanár lett volna belőlem. Egyszer úgy érzem, hogy jó tanár, máskor úgy, hogy rossz tanár lettem volna, mert ideges és sokszor türelmetlen típus vagyok, nem szeretem, ha ellentmondanak nekem és helytelenkednek körülöttem. Mikor előadásokat tartottam, mert meghívtak egy-egy iskolába, gyárba, klubba, ahová beteltek olyan embereket, akiknek semmi közük nem volt az egészhez, én pedig meséltem nekik a székelyekről meg a csángókról, ők meg hülyéskedtek közben, majdnem fölpofoztam egyiket-másikat. Szóval ez úgy volt, hogy amikor gimnáziumban készültem az érettségire, s kellett volna továbbtanulásra jelentkezni, akkor mentem volna az ELTE-re, az Eötvös Loránd Tudományegyetemre. Persze, az is olyan faramuci dolog volt, mert én biológia, magyar és történelem szakra mentem volna.

– Volt ilyen?

– Nem volt. De nem tudtam választani, hogy melyikre menjek. De akit az Úristen szeret – gondolom én –, annak minden a javára válhat. Úgyhogy a biológiatanárom megmondta, hogy ne oda jelentkezsek, mert a gimnázi-

A nagypataki temetői kápolnánál, Vajda Jánossal és a helybéli harangozóval, 2002

um, vagy nem tudom minek a pártszervezete „előkotorta azt a kartotékot”, s eldöntötte, hogy oda nem ajánlanak. A jövő generációját – mondták – nem taníthatja egy olyan ember, aki két évvel azelőtt „ellenforradalmi megnyilvánulásként” tüntetően himnuszéneklésben vett részt. Nos, a biológiatanárom, eredeti végzettsége agronómus volt, csak amikor elkezdődött az iskolai oktatás kiterjesztése, akkor, nem tudom miért, talán a családja miatt, otthagya a gyakorlatot, elvégezte a tanárképzőt és tanár lett belőle, mégpedig nagyon jó tanár. Ő súgta meg, hogy ne az ELTE-re jelentkezsek. Hanem hova? Neki voltak ismeretségei az Agrártudományi Egyetem akkori tanárai között, oda ajánlott be engem, és föl is vettek. Nem voltam különösebben jó tanuló, olyan közepes és jó között tettem. Amit szerettem – biológia, magyar, történelem –, az nem okozott gondot, de a fizikával, a matematikával sok bajom volt. Az érettségim speciálisan nagyon jól sikerült, két ötösöm volt és két négyesem, de egyébként olyan négyes és hármas között húztam meg magam.

– *Milyen volt az első egyetemi éved?*

– Nekem nagy pechem volt az egyetemmel, ugyanis '58-ban vettek föl. Akkoriban még zűrös volt az agráregyetem elhelyezése, mert Pesten működött korábban, és akkor ment ki a mezőgazdaságtudományi kara Gödöllőre. Úgyhogy nekünk az első évet még Pesten tartották, a Villányi úton, ahová aztán később visszakerültem, mert a Mezőgazdasági Gépészmérnöki Kar továbbra is ott maradt Pesten. Csak a második évben mentem ki Gödöllőre. De az agráregyetemről '56 után a hat legjobb professzort kirúgták, természetesen politikai okokból. Mert az egyik itt beszélt, a másik ott beszélt, a harmadikat bevásárolták a forradalmi tanácsba... és így tovább. Úgyhogy a legjobb tanárokat eltávolították, egyik-másik aztán az Állatorvosi Egyetem professzora lett, és ott taníthatott. Én kapcsolatba is kerültem az egyikükkel, Kovács Ferencsel, aki egy nagy vastag kézikönyvet szerkesztett a sertéstartásról, s felkért néhány fejezet megírására. De ott Gödöllőn elég gyöngye tanárok maradtak, tisztelet néhány kivételnek. Sőt, aztán oda került rektornak egy Magyarai András nevű ember, aki Moszkvában végzett, és úgy tartotta az előadását, hogy cédulákról olvasta a szövegét, és volt egy olyan tankönyvünk, hogy Állattenyésztési Enciklopédia, három kötet, amit még a kirúgott professzor, Horn Artúr írt annak idején. Abból készítettek föl minket a tanársegédek a vizsgára, de lelkünkre kötötték, nehogy megmondjuk a professzor elvtársnak, hogy ebből tanultunk, mert akkor baj lesz! És úgy vizsgáztattott a professzor elvtárs, hogy kihúzatta a tételét, maga elé tette a céduláját, és nézte, hogy pontosan azt mondjuk-e, mégpedig abban a sorrendben-e, amit és ahogy ő felolvasott. Talán csak a mikrobiológia-tanár, Horváth János volt kiemelkedő tudású, aki a régi nagy professzori gárdából megmaradt, de hát az ő kurzusa

féléves volt, aztán még Cselőtei László, a kertészet kiváló előadója, meg Fekete Lajos volt még, aki a sertésenyésztést adta le a harmadik évfolyamon. Jellemző rá, hogy mikor elterjedt a híre, milyen pompás előadásokat tart, s minden hallgató részt akart venni rajtuk, akkor derült csak ki, hogy kicsi nekünk az a terem, ahová már második éve járunk. A legtöbb tanár olyan volt, hogy maga elé tette a saját maga által írt és sokszorosított jegyzetet, és fölolvasta nekünk.

– *Boncolni szeretted?*

– Boncolni, hát nem szerettem, megmondom őszintén, de nem is kellett. Állategészségtant ugyan tanultunk. Ott meg kellett tanulni teljesen haszontalanul a különböző csontocskáknak és izmocskáknak a latin nevét. Volt olyan anatómiaprofesszor – engem hála Istennek, nem tanított –, aki úgy vizsgáztattott a hírek szerint, hogy egy kosár csonttal ült a sarokban, s egyenként dobálta a hallgatónak, s annak pedig vissza kellett dobnia latinul megnevezve. Boncoláson viszont részt vettünk, de hát az is abszolút haszontalan volt, mert amikor kikerültem az állami gazdaságba, ott volt rendes állatorvos, mégpedig egy nagyon rendes, fiatal, nemrég végzett lódoktor, görög menekült, Szianusz Panajotisz – ne kérdezd, hogy írják a nevét –, nagyokat piáltunk, emlékszem, és amikor herélte a malacokat, utána isteni herepörkölteket ettünk. De csak odáig jutottam, hogy esetleg injekciót tudjak adni a malacoknak, de semmi egyéb állatorvosi gyakorlatot nem kellett csinálnom mint gyakornok, vagy mint sertéstelepei brigádvezető. De gimnáziumi biológiatanárom, a már emlegetett Molnár Laci bácsi többször is elvitt bennünket kórházakba hullaboncolásra, ez mondjuk nem volt benne a tananyagban, de ő, mint biológiatanár fontosnak tartotta. Emlékszem, hogy egyszer a hullát egy nagy pléhasztalon boncolták, ahol folyt a víz, amíg vagdosták, és mosta a vért, valahogy kicsúszott a halott feje alól, amit alátettek, bele a vízbe, és a víz szétfrocskolt, úgyhogy három osztálytársam ott helyben összeesett és elájult az borzalomtól. Tehát ilyen élményeim voltak a boncolásról. És az egyetemen is volt, emlékszem, olyan boncolásunk, illetve élt a kutya, tehát föltárták, és kellett néznünk, hogyan működik a szíve, de közben valami buborék kerülhetett a vérbe, embóliát kapott a kutya és ott a szemünk láttára pusztult el. Egyik évfolyamtársnőnk szintén elsápadt és rosszul lett. Úgyhogy ilyen élményeim voltak, de nekünk nem kellett vagdosni. Legfőképpen békát kellett boncolnunk az első évfolyamon.

– *Említetted, hogy egyetemista korodban is írtál még verseket. Akkor ez egy komolyabb viszony volt az alkotással?*

– Én komolyan vettem. Írtam hazafias verseket és írtam szerelmes verseket is, még odáig is eljutottam, hogy elküldtem a *Kortársnak* meg az *Új Írásnak*. Sőt, találkoztam Váczi Mihállyal meg Garai Gáborral és más szerkesztőkkel is, akik elmondták, hogy miért nem jók a verseim, és miért

nem tudják közölni. Úgyhogy idáig eljutottam. Sőt, Csilla egyszer elvitte az édesapjának, Németh Lászlónak egy pár versemet, és azt üzent diplomatikusan fogalmazva, hogy még nagy költő lehet belőlem. De hát erről leszoktam, később aztán hallottam egy kedves, idős kollégámtól, hogy „Péter! Óvakodj az olyan emberektől, akik fiatalokkorban nem írtak nyakra-főre verseket!” Még az egyetemen egy-két lánynak írtam verset, de majdnem úgy jártam, mint József Attila Makón, ahol egy múzeumigazgató barátom mutatott néhány olyan verset, amit idősebb makói asszonyok vittek be neki a múzeumba, hogy eladják, és amiket József Attila írt nekik leánykorukban. S amikor egymás mellé tette, derült ki, hogy a nyolc vers egyforma, és Attila nyolc különböző lánynak adta. De csak vénasszony korukban derült ki a turpisság. Hát én is majdnem így jártam, mert bizony nem volt annyi tehetség, amennyi lány, azzal a különbséggel, hogy belőlem aztán nem is lett „nagy költő”.

– Az urbánus-népi vitát követted, ismerted a felmerülő problémákat?

– Én elég messziről követtem ezeket a vitákat. Azt hiszem, 1958-ban, a *Társadalmi Szemlé*ben megjelent a népi írókról egy nagy ledorongoló írás a pártközpont részéről, és akkor tudom, hogy azok az elsősorban zsidó hátterű, úgynevezett urbánus írók – így szalonképesen urbánusnak nevezték őket –, nagy boldogan mondogatták, hogy na, most aztán lecsapott a hatalom ezekre a hitvány népiesekre, akik ilyen ócska trükkökkel, hogy hazafiság meg magyarság

meg nemzet, történelem meg egyéb, próbálnak hozzájutni pénzekhez és kiadási lehetőségekhez. Mert elsősorban mindenütt a pénzről volt a szó, nem az ideológiáról. De én ezeket csak messziről tapasztalhattam. Mondjuk Váczi Mihályt közelebb éreztem magamhoz, mint Garai Gábort, de ez nem okozott semmiféle problémát sem nekem, sem Váczi Mihálynak, sem Garai Gábornak. De sajnos ezekről nem voltak őszinte, nyilvános, bensőséges viták, még az önképzőkörben, a gimnáziumban sem, ahol ezt feszegethettük volna.

– *Abban, hogy komolyabban a falu világa felé fordultál, a falusi ember tudása, alkotásai, művészete, világlátása felé, és nem maradtál mondjuk egy felszínesebb, tárgyakat, kiragadott jelenségeket gyűjtő értelmiségi, abban mi volt a döntő tényező?*

– Hát, ha jól meggondolom, talán a csángók! '66-ban, amikor először jutottam be Moldvába, akkor már az agrár-egyetem Mezőgazdasági Építészeti Tanszékén voltam műszaki ügyintéző, mert amikor még sertéstelepen voltam, először gyakornok, aztán brigádvezető, akkor ott az agrár-egyetem, nem tudom, hogy miért pont oda, tervezett egy úgynevezett klímaistállót. Akkoriban ez divatos dolog volt, a nagyüzemi állattartás módszerei akkor kezdtek kialakulni, és rengeteg nagyüzemi istállót kellett építeni. Ekkor került előtérbe az a szemlélet, hogy az állat komfortérzetét ki kell szolgálni, mert akkor jobban értékesíti a takarmányt, több tejet ad, jobban hízik, stb. S egy ilyen istállót építettek oda,

A 90 éves édesanya két gyerekével

ahol dolgoztam, rengeteg problémával, és amíg ott voltam, nem is működött igazán, aminek elvileg működnie kellett volna, a hőmérsékletnek, világításnak és a páratartalomnak, amit lehetett volna szabályozni, de hát '62–64-ben, amilyen állapotok voltak a mezőgazdaságban, az építőiparban, hát nem működött. Ez precíziós munkát igényelt volna, tehát nem lett belőle semmi. Viszont engem megbíztak azzal, hogy azon a sertéstelepen a különböző istállóokban mérjem a hőmérsékletet, a páratartalmat és a takarmány-értékesítést, tehát, hogy mennyi takarmányból mennyit hízik a disznó, mennyi idő alatt készül el vágósúlyra, és ezeket az adatokat az agráregyetem Mezőgazdasági Építészeti Tanszéke számára prezentáltam. Elég szépen meg is fizettek érte. Úgyhogy mindennap le kellett olvasnom, le kellett mérnem, föl kellett jegyezni az adatokat. Úgy látszik, meg lehetek velem elégedve, mert az Állatorvosi Egyetemen dr. Szép Iván, és az agráregyetem Építészeti Tanszékén Tomory László közösen alkalmaztak engem erre, és később felajánlották, hogy fölvesznek a tanszékre. Én akkor a legelső házasságom felé haladtam. A leányzó a Budapesti Műszaki Egyetem építészeti karán végzett, és hát kívánatos volt, hogy én Dömsödről fölkerüljek Pestre, s bekerüljek abba a tanszékbe, és ezért elvállaltam. Nem szívesen és elég sok lelki tusa után, mert hát nem erre készültem, hogy én egy tanszéken, egy hivatalban adminisztrálgassak, és majd tanítsak, hanem a falugondnokságra és a parasztság életének a jobbá tételére készültem. De hát házasság, nő..., stb., hát oda kerültem. És amikor ott műszaki ügyintézőből hamarosan ki akartak nevezni tanársegéddé, akkor derült ki, hogy a 10 évvel azelőtti, '57-es himnuszéneklés miatt, az egyetem pártbizottsága, annak a „kartotéknak” az alapján, amit akkor létrehozta, nem javasolták tanársegédi kinevezésemet. De hát akkor én már bedolgoztam ilyen alkalmi istállófölmérések, istállóban folyó munkák munkaszervezési megfigyelésével az MTA Agrárökonómiai Kutatóintézete munkájába, ahol Erdei Ferenc²⁵ volt az igazgató, aki népi író volt, ugye, szociológus. Volt ott egy-két barátom is, akik javasolták, hogy menjek oda, mert Erdei fütyül arra, hogy az '56-os dossziémban mit írtak a kartotékomra. Én akkor átmentem oda, ami aztán hamarosan beolvadt az Agrárgazdasági Kutató Intézetbe. Tehát, amikor én először Moldvában jártam, akkor még az agráregyetemen voltam, s egy-két év múlva már az Agrárgazdasági Kutató Intézetben dolgoztam tudományos munkatársként, fenn a várban.

– *Egy kicsit még térjünk vissza Veres Péternél tett látogatásokra.*

– Ez az utolsó egyetemi év alatt történt, tehát 1962 tavaszán. Volt nekem ott néhány olyan jó barátom, akikkel szorosabb kapcsolatban voltunk. Ennek egyrészt az ultizás volt az alapja, másrészt a fröccsözés, harmadrészt viszont az, hogy sok fontos dologról hasonlóképpen gondoltunk. Emlékszem, hogy a kollégiumban nagy gombfocimeccsek

voltak, és már ott elvált a – mint mondják – a szar a májtól, mert egyik szobatársamnak, aki KISZ-funkcionárius volt, Micsurin nevű gombfocicsapata volt, az enyém pedig juszt is a Mendel–Morgan nevét viselte, aki a Micsurinnal ellentétes örökléstan híve volt. Ott már kialakult egy 5–6 fős társaság, akikkel úgy éreztem, hogy közelebb vagyunk egymáshoz, meghívtak például Hollókőre az egyikük testvérének a lakodalmára. Ugye, ezek falusi gyerekek voltak, én meg városi, úgyhogy a disznóölés időszakában hatalmas csomagokat kaptak, én pedig legföljebb az italhoz való anyagi hozzájárulással tudtam részt venni a közös vacsorákon. De hát azért ez is összehozta a társaságot, és sokat gondoltunk azon, amit az előbb mondtam, hogy mi lesz, ha kikerülünk a gyakorlatba. Akkoriban olvastam Veres Péter munkáit, jó párszor részt vettem olyan összejöveteleken, ahol előadást tartott. Önkéntes néprajzgyűjtő-találkozókra többször meghívtuk Veres Pétert, mert Morvay Péter²⁶, aki ezeket szervezte, több népi íróval jó kapcsolatban volt. Veres Péterrel ott találkozhattam, és láthattam, hallhattam, hogy milyen közvetlen és milyen gondolkodású ember. Emlékszem, egy győri önkéntes gyűjtőtálalkozón tartott előadására, valahogy a határon túli magyarokra került szó, s amikor lehetett kérdezgetni, megkérdezték Veres Pétertől, hogy mi a véleménye az erdélyi magyarok helyzetéről? Kicsit gondolkodott, és azt mondta, hogy kedves fiaim, nekem pontosan ugyanaz a véleményem, mint nektek. S akkor valaki kérte: de kicsit részletesebben, Péter bácsi, hogyha kifejtené. Veres Péter megvakarta a fejét, és azt mondta, hogy, hát az a helyzet, hogy részleteiben is pontosan ugyanaz a véleményem, mint nektek. Ez úgy megmaradt bennem. Én aztán Csillát kértem meg, hogy tudja meg, hol lakik Veres Péter, és hogy ajánljon oda be. Beajánlott, és vagy hárman-négyen elmentünk Péter bácsihoz, mondtuk, hogy kik vagyunk s miért jöttünk. Az előszobában megkérdezte: egyetértünk-e abban, hogy a magyar parasztságot akarata ellenére kényszerítették be a termelészövetkezetekbe? Mondtuk, hogy egyetértünk. És abban egyetértünk-e, hogy a magyar parasztság, míg a világ világ, nem fogja jól érezni magát a termelészövetkezetben? Mondtuk, hogy ebben is egyetértünk. – Na, akkor, tegyék le a kabátot – mondta –, és gyertek be. Bementünk, beszélgettünk, sajnos nem írtam le utána, hogy miről folyt a szó, úgyhogy nincs nyoma, de hát olyasmiről, ami fontos volt számunkra, el tudtunk ebben mélyedni, és hát nyilván nekem az is fontos volt, hogy utána mindenki, aki ott volt és aki hírt kapott erről a találkozóról, mind hozzám jött, hogy adjak neki Veres Péter-könyveket, mert szerették volna olvasni olyanok is, akik addig nem olvasták.

– *Neki akkoriban milyen volt a helyzete, megítélése?*

– Ő, ugye, hadügyminiszter volt korábban, ami elég sok viccelődésre adott alkalmat. Amikor aztán Erdeihez jártunk néhány kollégámmal az Agrárgazdasági Kutató Intézetből segíteni a kertjét fölászni, utána meg süttött nekünk makói

módra csirkét, és főzött dunai módra halászlét, közben anekdotázott, sok érdekes dolgot elmesélt Veres Péter hadügyminiszterségéről. De Péter bácsi aztán kilépett a politikából, és az írószövetségnek volt sokáig az elnöke, talán '56-ban is ott lehetett, de aztán onnan is kiszorult. Abban az időben, mikor mi nála voltunk, akkor talán már „csak” elismert író volt Veres Péter. Kiadták a könyveit, olvasták is, nem bántották különösebben, mondjuk, mint Kodolányit vagy Németh Lászlót, vagy még Illyés Gyulát is, mert, ugye, szegényparasztokról és pályamunkásokról szóló könyvei voltak, meg azért tudott ő viselkedni, és tudta, hogy kinek mit kell és lehet mondani. De egyébként nem volt különösebben kiemelt helyzete.

– *Az előbbieken kétszer-háromszor is megfogalmaztad azt a gondolatot, hogy Te a falunak a gondviselője és a rád bízott embereknek a gyámolítója szerettél volna lenni. Mit jelentett ez a Te akkori elgondolásod szerint?*

– A szovjet hódoltság időszakában minden hivatalos helyről azt hallottuk, hogy – a munkás-paraszt szövetség unos-untalan szajkózása ellenére – a paraszti életforma, a falusi életmód az elmaradottságot, a korszerűtlenséget képviseli, s azt is tapasztalhattuk, hogy a politika minden eszközzel arra törekszik, hogy faluról városokba, ott is elsősorban a nagy ipartelepekre terelje a falu népét. Aki mégis sikeresen gazdálkodott, arra rásütötték, hogy kulák, vagy legalábbis kuláktempói vannak. Erről szölkáltak a filmek, a vezércikkek, a rádióműsorok. Én viszont olvasmányaimból, és ritka, de számomra meggyőző tapasztalataimból azt szűrtem le, hogy elsősorban a magántulajdonra alapozott kis- és középparaszti gazdaságok teszik – tennék – lehetővé az emberhez méltó teljesebb életet, aminek során kibontakozhat a fantázia, érvényesülhet az ambíció, valamint a természet, az élőlények iránti kötelezettség. Ez nyilván habitus kérdése is, mert az egyetemi kollégiumban a diáktársakkal azon ökörködtünk, hogy voltak, akik úgy gondolták: inkább olajosak legyenek, mint szarosak, én pedig a hozzám hasonlókkal fennen hangoztattuk, hogy inkább könyékig turkálunk a ganyében, de irtózunk az olajosságtól. Nos, úgy gondoltam, hogy a kisemmizett, lenézett parasztságnak szüksége lehet, legalábbis jólesik, ha azt látják, hogy egy vezető beosztásban lévő, „tanult” ember értéként tekint rájuk, érdeklődik gondjaik iránt, s tőle telhetően segíti ügyes-bajos dolgaikat. Erre ugyan a Kiskunsági Állami Gazdaság agyagosi sertéstelepén kevesebb szükség és lehetőség adódott, mintha termelőszövetkezetben lettem volna, de az ott dolgozó gondozókkal kölcsönösen megbecsültük egymást. Mikor eljöttem tőlük, nagysikerű „kanászbált” rendeztem számukra, több érettségi előtt álló fiatalot korrepetáltam, s Dömsöd „közéletében” csak azért nem vettem részt, mert az első olyan „választás” alkalmával, ami ott ért, saját szememmel láthattam,

hogy még azon a szavazási cirkuszon is miként csinálnak a résztvevők számának megállapításánál.

(Folytatás a következő lapszámunkban)

1. A Halász Péterrel készült hosszabb, egész eddigi életútját bemutató beszélgetés első részét adjuk most közre. A hangfelvétel szeptember második felében készült Halász Péter gyimesközléploki otthonában. A lejegyzés során igyekeztem, amennyire lehetett, meghagyni az élő beszéd spontaneitását, az emlékezés asszociatív, nem lineáris jellegét is.
2. Losonc: város Szlovákiában. 1910-ben 12 939 lakosából 10 634 magyar, 1675 szlovák, 2011-ben 28 475 lakosából már csak 2660 magyar.
3. Hainburg an der Donau, város Felső-Ausztriában.
4. Sajógömrő: község Szlovákiában. 1910-ben 1276 túlnyomóan magyar lakosa volt, 2011-ben 868 lakosából 666 magyar, 135 szlovák.
5. 1918. október 28.
6. Balassa Iván (1917–2002) néprajzkutató, múzeumigazgató.
7. A losonci és a losonc-tugári zsidó hitközség 1851-ig visszanyúló előzmények után, 1881-ben nyitotta meg 4 osztályos népiskoláját, amit 1944 áprilisában szüntettek meg.
8. 1919. május 12. – 1919. április vége között, Bécsben, gróf Bethlen István vezetésével működő szervezet, aminek célja a Tanácsköztársaság megdöntése volt.
9. A Magyarországi Tanácsköztársaság 1919. március 21. és augusztus 1. között fennálló kommunista vezetésű államalakulat.
10. Az Összekötő vasúti hidat, vagy a Déli összekötő vasúti hidat 1877. október 23-án adták át a forgalomnak. Magyarország legforgalmasabb vasúti hídja sokszori átépítés után most is áll.
11. Molnár Ferenc (1878–1952) *Pál utcai fiúk* című ifjúsági regénye 1907-ben jelent meg.
12. A Budapest-Lágymányosi Dohánygyár 1910–1965 között üzemelt.
13. 1920. szeptember 25-én írta alá Horthy Miklós a Vitézi Szék tagjainak kinevezését. A Vitézi Szék 1920. október–november folyamán megalkotta a Vitézi Rend szabályzatát, jelvényét. A Vitézi Rend tagjai vitézi telkeket kaptak, és vitéz előnevet használhattak.
14. Nádasy Kálmán és Ranódy László rendezte színes filmvígjátékot 1950-ben mutatták be.
15. Stubnyafürdő: város Szlovákiában. 1910-ben 288 lakosából 120 fő magyar, 2011-ben 6694 lakosából 6177 fő volt szlovák.
16. A Stubnyafürdői Magyar Királyi Állami Tanítóképző Intézet 1911-ben nyitotta meg kapuit.
17. Tornaalja: város Szlovákiában. 1921-ben 2195 lakosából 1811 fő magyar, 2011-ben 7509 lakosából 4331 fő magyar.
18. Csonka János (1952–1939) a Bánki–Csonka-féle karburátor, valamint a róla elnevezett motor feltalálójának 1924-ben alapított műhelyéből kinövő vállalkozás neve Csonka János Gépgyár Rt. volt.
19. Felix Salten (1869–1945) *Bambi* című, 1923-ban kiadott regénye magyar fordításban 1929-ben jelent meg.
20. Fekete István (1900–1970) *Csi, Hú, Kele, Vuk* állattörténeteit magába foglaló *Csi – Történetek állatokról és emberekről* című novelláskötete 1940-ben jelent meg.
21. Csapody Vera és Jávorka Sándor a maga idejében úttörő jelentőségű növényhatározója 1934-ben jelent meg.
22. Antall József (1932–1993), tanár, könyvtáros, muzeológus, politikus. 1990. május 23. és 1993. december 12. között a Magyar Köztársaság miniszterelnöke.
23. Hannibál tanár úr, 1956, rendező: Fábri Zoltán.
24. Németh László legkisebb lánya, Németh Csilla (1944–2019) orvos lett.
25. Erdei Ferenc (1910–1971), politikus, közgazász, szociológus, a népi írók csoportjának tagja, 1949–1953, valamint 1955-ben földművelésügyi miniszter a Rákosi-korszakban, 1957-től a Magyar Tudományos Akadémia főtitkára, az Agrártudományi Kutató Intézet igazgatója, a Hazafias Népfront főtitkára. Nagy szerepe volt a mezőgazdaság 1959-es kollektivizálásában.
26. Morvay Péter (1909–1994), néprajzkutató, a magyarországi önkéntes néprajzi gyűjtők mozgalmaának a megszervezője, az 1970-es évek elején a *Honismeret* című folyóirat elődjének, a *Honismereti Híradónak* első szerkesztője.

Kereszik e magyar gyökeret nálunk itt bé!

Emlékfélék, szövegforgácsok a moldvai magyar szirmáskertből¹

Alig húszesztendősen elindultam a Kárpát-medence Akellős közepéről, Újkígyósról, hogy fölkeressem a keleti végek magyarjait. Útjaim célját legpontosabban talán egy kedves nagypataki házigazdám foglalta össze, amikor a meglehetősen gyarló minőségű magnószalag tanúsága szerint így beszélt: „Maga gyiák a ziszkolába, a zuniverzítáténál professzor? Egyéb nem kell! Tudja-e mit keresznek magik? Kereszik e magyar gyökeret nálunk itt bé! Szeretik erősz! Magyar gyükér! Meg vannak értve! Mind magyarok vótunk...”²

Most, amikor arra kértek, vegyem kicsit számba személyes tapasztalatimat az ott talált halkuló, itt-ott már örökre elhallgatott s Moldova-szerte veszélyeztetett magyar szóval kapcsolatban, azzal kezdem, hogy mit is mondtak nekem arról, hogy kik is ők.

A legelső, ami már az első találkozásnál a szemembe ötlött, hogy mind a terület, mind a nép történetére vonatkozóan igen keveset hatott rájuk az írásbeliség. Írni, még románul is, csak az utóbbi alig több mint fél évszázadban tanultak meg. Harminc éve idősebb rendű beszélgetőtársaim zöme is írástudatlan volt. „Móduva Magyarországhoz tartozott! Az Asszuszeret martján vót a határ, béfelé né! Ez még Szent Ászló üdejibe vót.”³ Mondotta volt a bogdánfalvi Andor Kati néném. Azt is tudta, hogy az Asszuszeret martján állott egy fa, amit még Szent László ültetett volt. Ez a fa virul, ha a magyarság sorsa jó, ha népünk sorsa rosszra fordul, ez a fa kiszárad. „Mikor Nagymagyarországon verekedett vót a magyar a törökvel, sz a törökök győztek vala, kiaszott a fa. Még vaj kétszer meződüit, de moszt esz asszú. Megvan, de asszú.”

Sajátos moldvai tudatuk jó példája, hogy Szent Lászlót Magyarország királyának tartják, míg Szent Istvánt Moldova uralkodójaként, Szent László kortársaként emlegetik. Természetesen nem a mi térítő királyunkra gondolnak, legalábbis az esetek többségében, hanem minden valószínűség szerint Ștefan cel Mare moldvai uralkodó képe mosódott össze a magyar Szent István alakjával. A románoktól való elkülönülésük legszembeötlőbb jegye a vallásbéli különbség – amiről a későbbiekben látni fogjuk, mekkora jelentőséget kap napjainkban –, jó példája a húshagyat. A görög rítusú kereszténység hétfővel kezdi a böjtöt. Ezt a vallásbéli különbséget, a Román környéki falvakat kivéve, azzal magyarázzák moldvai véreink, hogy: „Szent László király nagy verekedésbe vót. Győzött, erőt vett a pogányokon, ahogy magiknál mondják, nálunk mincsak dusmányok. De nem érkeztek vala haza húshagyásra. El vótak fáradva a katonák es, Szent László es,

meg vótak erőt ehülve. Kellett lenne egyenek húst, de eltőt a húshagyat napja. Szent László kérte a zIstent, adjon még két napot. Azóta van nálunk a húshagyat kedden, s szereda hammas szereda, kezdődik a böjt. Az ortodócok húst hagynak vasárnap, mü kedden.”⁴

Az Ojtozi-szoroson átkelve mindjárt csángó vidékre érkezünk. Méghozzá a számomra legrejtélyesebb, a Tatros alsó folyásánál élő moldvai magyar csoporthoz. Viselet szempontjából ez a csoport áll a legközelebb a moldvai románokhoz. Mind színhasználatuk – ami meglepő a régi darabokon is –, mind mintaanyaguk tekintetében jelentősen eltérnek a többi moldvai magyar telepektől. Nyelvjárásuk és műveltségük egyéb elemei alapján pedig a székelységhez kapcsolhatjuk őket. Véleményük szerint a csángók Bákó körül élnek. Énekeik és imaéletük bizonyosága szerint ők tartották a legelőbb kapcsolatot a magyar nyelvű egyházzal. A zöldlonkai Domokos Ilonka néni szerint őseik Háromszék megyéből érkeztek. Hogy mikor, arra nem tud válaszolni. Arra a kérdésre, miért ez a nagy különbség a székely és az ő viseletük között, azt mondta: „itt így kell járni, ne vegyék számát, kik vagyunk! Immá oláhos gúnyákat keztek hordani”⁵.

Onyesti asszonyok majdnem megsértődtek, amikor a csíksomlyói búcsúban megkérdeztem tőlük, hogy ők csángók-e. Hát akkor kicsodák, kérdeztem: „Csak magyarok kell leünnök, ha nem es épp olyanok, mint itt a magyarföldiek.”⁶

Érdekes esetem volt Kámenkában, alig tizenöt kilométerre a gyimesi vámtól. Mikor kiderült, hogy nem értem jól a román nyelvet – kíséremet megkértem, ne szólaljon meg! –, kihívtak egy fiatalasszonyt, aki mint nagy természetesen, magyarul mondták, tud magyarul, mert: „Béfelül való Bacauból, ú tud kiedvel tanácsolni!”⁷ Előjött hát egy szépen, sziszegő nyelven beszélő asszonyka, aki Gyoszenyből, a Szeret túlpártjáról jött Kámenkába férjhez. Tehát a történelmi magyar határhoz alig tíz-tizenöt kilométerre lévő kis faluban a Szeret menti magyar falvak népét magyarabbnak érzik önmaguknál. Bár később kiderült, a kámenkai katolikusok többsége akkor még beszélt magyarul, nagy meglepetésemre részben sziszegve. Ebben a faluban találkoztam a kilencvenhez közel lévő Szentes Péterrel, aki elmondta, hogy ő székely.⁸ Apja valami lólopási ügy miatt jött át a havasokon, a családi emlékezet szerint Csíkszentdomokosról. Szentes Péter felesége, aki magyarul mit sem tud, a közeli Bruszturószáról jött Kámenkába férjhez, magát csángónak mondta.

Egy másik, szintén tanulságos eset szerint, egy bruszturószai leány, az 1980-as évek végén a közeli Nagygyimesbe

ment férjhez. Katolikus vallású, magyarul már nem egészen jól beszél, bár elmondása szerint először anyanyelvén tanult meg, s románul csak később. Magyar iskolát nem végzett, s családjában egy kisebb testvére megszületése után román lett az általánosan használt nyelv. Gyimesben, magyar nyelvi közegbe kerülve, az 1990-es évek elején egyáltalán nem használta meglévő szerény nyelvi tudását, mert, mint mondta, új rokonai kicsúfolnák miatta. Férje családja ugyanis románnak tartja, románul is beszél vele. Anyósa pedig nem is tudja róla, hogy érti a magyar szót.

Egy más eset az erősen románosodó, igen régi település, Dormánfalva nyelvi és tudatbéli helyzetéről ad képet. Közel a templomhoz elkezdünk kérdezősködni, laknak-e itt magyarok? Egy kapun 20 év körüli fiatalember jött ki. Kérdésünkre azt válaszolta, nem. Vannak-e itt katolikusok? – volt a következő kérdés. Persze, én is az vagyok, válaszolta. Tud-e itt valaki magyarul, kérdeztük tovább. Hát nagyanyám, hangzott az igen meglepő válasz. A házban magyarul beszélő s valaha – leánykorában – a falon lévő képek tanúsága szerint szép moldvai magyar viseletet hordozó öregasszonyt találtunk. Az utcán eközben összesereglett 40-50 éves emberek mindegyike tudott magyarul. Arra a kérdésre, hogy kik ők, azt mondták, hogy korcsiturák. Se nem magyarok, sem nem románok. Érdeemes elgondolkodni rajta, meddig kell sulykolni egy közösségnek azt, hogy ő korcs, hogy elfogadja és önmagát így határozza meg.

A jugániak szerint az ő falujuk a vidék legrégebbi katolikus települése. Megjegyzem, hogy Lükő Gábor ebben a faluban kezdte moldvai kutatómunkáját, több hónapot töltve itt az 1930-as évek elején. Az ő útmutatásai nyomán indultam útnak Jugánba. Fölkerestem ott Gherka Márikát, kinek szülei közel laktak Gábor bácsi szállásadó gazdájához, Szusster Júzihoz. Gábor bácsi szerint a vele egykorú Gherka Mária mit sem tudott magyarul, bár a falu nyelve akkor még magyar volt. Az 1908-ban született Mária néni az egyike volt az utolsó magyarul beszélő jugániaknak. Rendszeresen imádkozott magyarul, és arra panaszkodott, hogy nincsen kivel szót váltania anyanyelvén. „Sze elfogyott a magyar szú, gyetot kevesz van ki bírja, immá mincsak magam leszek.”⁹

A magyar nyelvet már a századforduló körül lecserélt Talpán arra a kérdésemre, hol élnek magyarok, az volt az egyöntetű válasz, hogy Bargovánban. Az igazság az, hogy Bargován nyelvhasználata nemigen különbözik a talpaitól, de a jóval szegényebb románokkal vegyesen lakó talpaiak fölnéznek a náluk gazdagabb, s majdnem szíkatolikus településen élő bargovániakra. Tehát itt a magyarság nem csak, vagy nem kizárólag a nemzeti vagy nyelvi valóság megfogalmazása, hanem egy valamikor élt értékrend és gazdasági viszony elhalványult gyökerű emlékezet.

Csíkszeredába rokonaihoz látogató halasfalvi (*Hălăucești*) asszonnyal beszélgettem. Falujában már emberemlékezet óta nem beszélnek a magyar nyelvet. Ő azonban a szomszéd falvakból hozzájuk piacra érkező ortodox vallásúakat következetesen oláhoknak mondta.

Egy Kelgyestre került dzsidafalvi, tehát *lütüsz*i asszony, aki már lassan 60 esztendeje él férje falujában, de magyarul mitsem tanult meg, azt mondja, hogy magyar után jött férjhez. Tehát a *lütüsz*i falvak magyar eredetű, de a 20. század közepére már teljesen román ajkú népe magyarnak tekinti azt a Kelgyestet, amelyben már akkor sem volt olyan erős a magyar szó, hogy azt egy oda került fiatalasszony átvegye.

Szabófalván érdekes történetet ismernek a falu feljebb költözéséről.¹⁰ E szerint a történet szerint, a falu népe a rájuk törő tatárok elől az erdőbe menekült. A tatárok földúlták, fölégették a falut, nem maradt meg más, mint a *miszecke*, vagyis a templom. Később a bűvőhelyükön véglegesen megtelepedtek, s idővel a templom sem kötötte őket községük régi helyéhez, mert új lakóföldjükön új templomot építettek. Úgy mondták: a régi falut a *hunyk*i, a *barbarik*, Attila népe rombolta le, s úzte el a régen ottlakó *szufalaiakat*, akik már a *dácsok üdejibe* is ott laktak. Moldvát járva néha az ember itt-ott valamiféle közvetlen és tudatos előjelváltoztatást is érez, mint úgy harminc esztendeje, amikor egy kedves fiatalasszony, aki a vonaton szenvedélyesen magyarázta szépen zengő, sziszegő anyanyelvén, hogy ők régebben vannak ott, mint a magyarok, akik az ő szóhasználatával élve *barbarik*, *bozgorok*.

Fábán Anica néni Csügésből

Szövegpéldák, egy nyelv emlékeinek tükörcserepei:

1. Millen e világ? Ül vala egy hal hátán, erüsznt nadzs hal kell leik, annak e hátán. Sz akkor vajon füldingász, ha mozdul a hal, ha nem nyuguszik... Üszik vala a vízbend sz serélüdik meg a zúdala!¹¹

2. Megszendítének a mennyországba,
Kigyülnek e szent agyalak, szen' miszére,
Kihallgatának a szen' miszét,
Kiállvának a Kálvári hedre,
Ott ulljan szíp fákra föltalálnak,
Arany vérvél megvirágoztak,
Krisztusz urunkval meggyümölcsöztek...¹²

3. A zén házam Szent Antal,
Négy szegébe négy angyal,
Közepibe Szent Ótár,
Szent Ótáron Szent Kereszt,
Szent Kereszten a zŰrjézus Krisztus,
Ótárod hírt mondott,
Ki ezt elmondja este lefektibe,
Regvel fekéitibe,
Űgy üdvözüljön, mint ahogy üdvözült,
A mi urunk Jézus Krisztus,
Kálvária magos keresztfáján...¹³

4. Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek. Ámin

Krisztus Urunknak a siralom kertjibe, siralom székibe,
Térgyig vérbe, könyökig könnyübe,
Hét sing olvasója,
A hegyre fölvitték,
Csipke koronát a fejibe verték,
Vaszesztyűvel csapdosták,
Büdös nyálval töpdödték,
Cu fiere amar,
Şi cu oşet acru l-au adápat,
Şi cu verzii l-o bătut,
De haine l-au descuiet,
Tűz ostorokval ostorolták,
S a szent teste kiürült,
Aki elmondja éppen képen,
Akár a Szent Mária a szent bűnyeit kiváltja.
Ammen.

Atyának, Fiúnak, Szentlélek Istennek. Ámin¹⁴

5. Elindút a bódogságos Sziz Mária,
A ző áldott Szent Fiával a zölibé,
Menének a zúton, megtalálkozott egy zsidó leánval,
Egy zsidó legényvel, megtekintették a ző áldott Szent Fiát,
Meges megigízték,
Bódogságos Sziz Mária elment a Jordán vizibe,
Három csepp vizet merített, három szentet belévetett,

S elmondott egy Miatyánkot, Idvezlégy Máriát s egy
Hiszekegyet, s ajánlta a vigasztaló Szentlélek Űristen
tisztetire:

A Vigasztaló Szentlélek Űristen meg es megvigasztalta
a ző áldott Szent Fiát,
Kérlek Vigasztaló Szentlélek Űristen,
Vigasztald meg ezt a Péterkét igazettyiből,
A szériből, a vériből, a húsából, a csontjából,
Minden csontja szilakjából,
Zéd szem nezte, kék szem nezte, pokol szem meges
megigízte...

Annyi ezernyi ezer angyal, jűjjenek el,
Vigasztalják meg Péterkét az igazettyiből.¹⁵

6. Zöd szemű, fekete szemű,
Kilencvenkilenc szemű,
Igízte meg e... (Mondzsa a nevit) Mária, szau Györdzs,
Te sűf pusztá igízész eljöttél,
Csontját-bontját összetörted,
Pirosz vérit kiszíptad,
Térj meg, térj meg,
Menj ki a pusztaszágokra,
Szau ott vannak a szíp vadleányok,
Törd össze csontjikat – bontjikat,
Szípd ki pirosz vériket,
Szau még mondom olá hul:
Curat cu luminat...
O mai fi spus ea, dar eu atát am luat în cap.¹⁶

7. Miatyánk Űriszten,
Ki vagy a mennyekben.
Magszenteltessék a Te áldott Szent Neved!
Jűjjon el a szent országod!
Legyen meg a szent akaragod,
Műköppen mennyben,
Azonképpen itt a földön esz.
Add meg uram Iszten,
Mindennapi élő könyerünköt!
Ész bocássz meg Uram,
Az ellenünk vétkezőknek!
Ész ne vígy a gonosztól kiszértészbe,
De megszabadícc a gonosztól.¹⁷

8. Idvezlégy Mária,
Manasztal vagy teljes,
Űr vagyon teveled,
Te vagy áldott az asszonyállatok között,
És áldott a te mihednek gyimilcse Jézuskám
Krisztuskám,
Asszonyunk Sziz Mária,
Istennek áldott Szent Anyja,
Imádd Istent érettünk binösöké,
Most és halálunk óráján.¹⁸

9. Mámámat hítták vala Máriának, Csobánu Mária.
Engem hínak vala Avodeni Annának! Gyet vűltam, sz ta-
nultam ezt tot Cibanu Ana! Me' hazunnat a nevem! Ién

születtem treizececinci, harmincöt! Mama ştiu, de eu... Mámá tudta, de ién nem még tudom! Elfelejtettem! Nem pacsiltam, míg vultam kicsike járt eszembe, moszt nem még tudam! Mondanám, de ha nem még tudam! Mámá tudott szok imádszágot illjen magyarul! Tudta a Tatál nostrut, Bucură-te Mariát, tudta e Crézut, mámá tudta, de én nem tanultam meg! Mámá mondta regvel isz, ösztö isz. Kell szíp imádság, e Krisztusznak e zimádságje. Krisztusz hááá! Mellik mondják »regvel felkóttibe, ösztö lefekütibe, megüdvözüllön, mint a mai született buba« asta dorsa jú ez a zimádság! A zIsztennek, Szúz Máriának, a zIsztennek e za zimádság dorsa jú!¹⁹

10. Mikar hal meg a zember jó Szen' Mihály cu sabie. Tesznek kendezút, törülje meg a szablyáját. Mondjuk a lelke gyet kiment, kell járja a zegész világot. Azokon a napokon, míg tartják hond, meg kell járja a zegész világot, hol járt ezend a világon. Hul elé jártak a lábacskaí, akkor meg kell iszét járja mindenfelé.

Feresztik fel, kízítik fel szíepend! Ha a hóttat feresztik fel, a vizet öntik el. Öntik el cu loku, tiszta hellibe. Tiszta hellibe, ne legyen mucskas, ne legyen pogány hell. Teszik le a tekenyöt cu fața în jos. Tesznek rá egy lepedűszkét, ne tetszűdjék. Azután menend bé a házba mind, imádkoznak azok mellikek megferesztetté, felvetkeztették. A hultat teszik le a zágyba. Sz azután riúnak, szirasszák. Hod ne szirassza? Nálunk meghalt moszt egy paposzkánk! Meghult ifjú sz hitvánka! Vájo, hod ne riutak lenne! Iszten bocássza bűneit. Tyár mámám gyet meghult ién isz szirattam, hod ne szirasszam meg?

Iszten fizessze mámám, ke megnútettél,
Iszten fizessze mit adtál a zén házaskámhoz,
El ne felejszen mámám engemet isz,
Elhattál itt magamra,
Nis immá mámám...

A hultat viszik ki a házbul a lábaival elé. Mett így kell menjen ű, menen a lábaival elé s a feje menen utánd. A földre tesznek a zajtúnál egy ruvát, hogy haladjon a patakon át, la podu. Indulljon a vizend elé...

Mikor leánka vultam iénekelt a vendzsák a miszébe sz a temetűbe isz magyarul. Elmentem a szkólába ién nem tudok vala oláhul, ién úgy nüttem fel magyarond!

Minden bukor megindul,
Csak a bűnöz nem búsul...

Ennyit értettem!

Jűnek haza a csincsirimből sánnak prázsnikat. Híjják a nyámakat el a prázsnikba. Csánnak pitánt, csánnak kinyért, galuszkát, csibrit. Ha eltelt a prázsnik, virulják szíepend a zodájt. Mosznak meg mindenfélit. Meg kell mosszák a hult után...²⁰

11. Mondjam meg. Én láttam egy fehérnépet, álmodtam. Mü mentünk a faluból innet. Ült a susán mellett. S akkor mü mentünk bé, rikolytottuk meg, férjhez vót menvel. Mentünk bé, s mentünk együtt, ő mondta Ilanacsám, mert engem Ilanának hínak, s a testvéremet hitták Nyicinak, s azt a fehérnépet hitták Katinak. Na menünk templomba. S azt láttam egy éjjen álmomba, hallja e, hogy ű bé vót űlve a virágoskertbe. A másvilágon virágoskert is van, érti-e. Vót ott két hegy, itt egy hegy, s itt egy hegy, s közte jött egy szép patakocsa így ne. S ennek előtte a gyermeket nem feresztették bálérkába, tekenyőcskébe, mibe van a lisztecském ott ne. S vót egy kölkecskének a fejecskéje itt, s egynek itt. S mondom, Katikám mit csánsz? Kati, mondom, Katikám mit csánsz?

Feresztem ezeket a gyermekeket!

Hol vagy, mondom?

Gyere, muticcsam meg, hogy hol vagyok én, aszongya!
No elhí!

Otthagya a gyermekecskéket. A gyermekecskék belé vótak téve a patakocsa közepébe. De a patak nem vót nagy, tudja! Ott hagyta!

Gyere, muticcsam meg! Vót egy nagy, szép cifra szirmakert, van nekem is olyan kertecském odabé, ilyen szirmakert, tudják magik. Gyere, muticcsam meg, hogy hol vagyok én! – aszongya.

Vót egy barátokcskája így, hogy mentünk bé a kapun. Tudja-e, hogy vót, egy nagy szíp mezű, horgason! Nem egyenesen, min' föl, min' föl! Olyan mezű vót, a szemed nem lepte bé. Bémentünk a kapucskán. Ott ebbe a végibe, hol bémentünk, tíz méterre vót egy esztena, a zeszen bé vót abba a zógrádecskába, a juhokat ott eresztették ki a kapun. Bévitt, hallja e, megkerülte a zegészet, a virágoskeretet egészen. A másvilágon a virágoskerbe, megkerültünk. Visszakerekedtünk, s akkor mikor visszajöttünk, aszondja, nézz csak arra föl, ni! Fölneztem, de ne hazudjak, vót négy méter, három méter.

Látod-e azt a cérnacsát?

Négy esztendeje szenvedtem, most bėjöttem a virágoskertbe. Az a cérnacska, mikor lejő ide, megyek fel a mennybe! Ha nem így mondta, több keddet ne éljek! Jaj, Katikám, milyen szép helyen ülsz magad! Négy esztendőtől

A lilijecsi római katolikus templom

itt vagyok, szuferilok, s ha az a cérnacska leér ide, így tett a kezivel, akkor megyek föl a mennybe! Négy esztendőbe vót szuferincába. Olyan szép virágok vótak, a szemed nem lepte bé.²¹

12. Kerüll Jézusz házamat,
Áll meg a zajtómba,
Zaposztolol a zablakomba,
Szent kereszt a fejemnél,
Szent kenyész a számba,
A zIsztennek nyugodalma a zén
Tesztembe,
Hány Iszten vagyon? Egy Iszten!
Hány személvel? Háromval!
Mellik nagyobb?
Mind a zegyik, mind a mászik.
Melliket felfeszíték? A Fiú Isztent.
Há miétt? Hogy megváltson münket
Büntől, pokoltul ész minden
Gonosz lélektül.
Ámin.²²

1. A szövegben említett „szirmáskert” kapcsán érdemes felidézni, hogy a szó első tagja önállóan vagy szóösszetétel formájában Kárpát-medence-szerte több település nevében is fennmaradt. Ezek közül talán a legismertebb a Borsod megyei, jelesül is Miskolc déli kapujának sík területén fekvő kertváros, Szirma. Nevének első hiteles említése 1343-ból származik, mikor is Seryme alakban rögzítették. Zyrma, Zirma névváltozatok is ismertek. Megjegyzendő, hogy az ótörök, türk „serime” kifejezés folyóvizekben gazdag, sík területet jelent.

2. Duma Péter Porundi, szül. 1935, Nagypatak. Gyűjtés: 2003. június 11.
3. Petrás Mihályné Andor Katalin, szül. 1916, Bogdánfalva. Gyűjtés: 1994. augusztus 4.
4. Jánó Ilona, szül. 1934, Lészped. Gyűjtés: 1989. május 17.
5. Domokos Istvánné Keseneanu Ilona, szül. 1908, Zöldlonka. Gyűjtés: 1990. május 14.
6. Onyesti asszonyok a pünkösdi csíksomlyói búcsúban. Gyűjtés: 1987.
7. Anonyma, szül. 1951, Kámenka. Gyűjtés: 1991. május 30.
8. Szentés Péter, szül. 1906, Kámenka. Gyűjtés: 1991. május 30.
9. Gherka Júziné Antaluc Márrika, szül. 1913, Jugán. Gyűjtés: 1994. augusztus 3.
10. Szeszku Ferencné Perka Mária, szül. 1927, Szabófalva. Gyűjtés: 1994. augusztus 6.
11. Gherka Júziné Antaluc Márrika, szül. 1913, Jugán. Gyűjtés: 1994. augusztus 3.
12. Deák Mihályné Csobán Péter Katalin, szül. 1926, Kelgyest. Gyűjtés: 1999. március 26.
13. Tamás Istánné Krețu Mária, szül. 1931, Naszójest. Gyűjtés: 2003. szeptember 8.
14. Verde Istánné Sztojka Vergina, szül. 1938, Kalugarény. Gyűjtés: 2017. július 31.
15. Tanászi Istvánné Sándru Ilona, szül. 1913, Kukujéc. Gyűjtés: 1997. június 15.
16. Bogáta Györgyné Szuszánu Nyica, szül. 1929, Ploszkucény. Gyűjtés: 1998. április 6.
17. Fábrián Anika, szül. 1911, Csügés. Gyűjtés: 1991. május 28.
18. Tanászi Istvánné Sándru Ilona, szül. 1913, Kukujéc. Gyűjtés: 1997. június 15.
19. Avodeni Ferencné Csobán Anna, szül. 1935, Szabófalva. Gyűjtés: 2000. július 4.
20. Szuszán Mihályné Krecu Nyica, szül. 1915, Balusest. Gyűjtés: 1998. április 3.
21. Domokos Istvánné Keseneanu Ilona, szül. 1908, Zöldlonka. Gyűjtés: 2001. június 28.
22. Gherka Júziné Antaluc Márrika, Szül.: 1913, Jugán. Gyűjtés: 1994. augusztus 3.

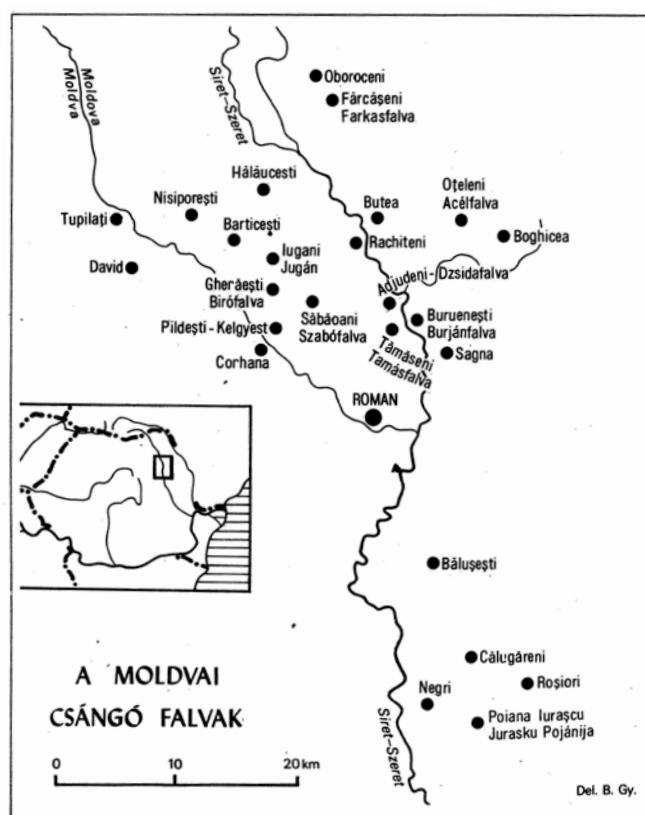
Kalugarény látképe a Kálváriáról

„...a környékbeli falvak közül itt beszélnek leghelyesebben magyarul...”

Románvásár környéki magyar falvak elrománosodásáról

A címül választott kijelentést I. N. Ciocan nevű ortodox román tanfelügyelő írta le az 1920-as években, nyilvánvalóan nem azzal a céllal, hogy a Románvásár környékén lévő csángómagyar települések románosodásáról adatokat szolgáltatson. De hát olykor a legelszántabb vadász is mellélő az elejtendő vadnak. Pontosan százhusz esztendővel ezelőtt, 1901. november 30-án ez a Ciocan tanfelügyelő levélben jelentette föl Iuliu Abescu buteai római katolikus plébánost, amiért a miklósfalvi (Miclăușeni) iskola „ortodox vallású diákjai között” ki akart osztani hat példányt a *Călăuzul creștinului în indeplinirea datoriilor religioase, cuprinzând învățături și rugăciuni alese, traduse și rânduite în acest chip de fr. Iosif Malinowski* (Iași, 1885) című könyvből. A tanfelügyelő azt írta feljelentésében, hogy „ő és két kollégája” – mindhárman ortodoxok – úgy gondolják, hogy „ez a könyv nem az ortodox gyermekek kezébe való”. Nem ismerjük a buteai katolikus pap szándékát, nem tudhatjuk, hogy az ortodox gyermekek római katolikus hitre térítése volt-e a célja, amint azt Ciocan levele sejteti, csak azt tudjuk, hogy akkoriban Butea lakosságának 97,25%-a római katolikus vallású volt – ma is 75%-a –, tehát az előző századforduló idején jogosan osztozhatta plébánosuk a buteai katolikus gyermekeknek a katolikusok számára írt Malinowski könyvet. Számunkra azonban ez a levél elsősorban azért tanulságos, mert kiderül belőle, hogy a feljelentő nem kedvelte a környező falvak római katolikusait, akikről feltételezhetjük, hogy identitásukat még teljesen el nem vesztett magyarok voltak, hiszen az 1898. évben megjelent Románia Nagy Földrajzi Szótára szerint lakói „valamennyien magyarok” – *sînt unguri*¹. Ami ugyan nem föltétlen nemzeti érzéseiket, inkább etnikai hovatartozásukat mutatja, valamint azt, hogy ők magukat, de még az ortodoxok sem őket, nem tekintették románnak. Ciocan tanfelügyelő úr tehát szemmel tartotta Butea katolikusait és papjait, s ennek a nem éppen jószándékú érdeklődésnek üdvös hozadéka az a monográfia, ami – bár csak negyed évszázaddal később jelent meg – 1901–1903-ból való adatokat és ismereteket közöl a Románvásár környéki római katolikus falvak lakosságáról. A közölt szövegekből kiderül, hogy a szerző különböző forrásokból szerezte ismereteit, esetenként általa „szavahihető”-nek tartott emberek bemondása alapján állította össze. A feljelentős tanfelügyelő értesülésének hitelességében nincs okunk kételkedni, valóságtartalmát rosszindulata garantálja, s bár adatai olykor pontatlanok,

ilyesmi más, „szabad szemmel” végzett szociográfiai felméréskor is előfordul. Leírásai, kiegészítve más forrásokból származó információkkal, fontos adalékokkal szolgálnak a Román környéki csángómagyarok etnikai hovatartozásáról és vallási szokásairól.

A mellékelt térképen szereplő falvak katolikus lakosságának többsége általában korábban került Moldvába, mint a Bákótól délre eső, valamint a Beszterce, Tázló, Tatros mentén élő, székelyes jellegűnek nevezett falvak magyarsága. Hosszabb időt töltöttek tehát a „magyarság nagy temetőjének” is nevezett Moldvában, ahol az olasz misszionáriusok belőlük igyekeztek román nyelvű római katolikusokat formázni, aminek következtében ma már csak néhány falujukban hallhatjuk a mai magyar köznyelv középkorias jellegű, nyelvújításunk előtti, tájnyelvi változatát, de a XIX. század végén még gyakori volt náluk a magyar szó. Ezt a jelenséget a következőképpen magyarázta a szabófalvi Erdős Szászka Péter: „Nálunk nemáj mondják nemzet, azt mondja, hogy új katólikusz. Tudják, mellik katólikusz, nem román. Mellik ortodox, az román. Ők tudják, magyar, de nem még mond-

ják. Mondják, én katólikusz vagyok! Sz akkor tudózik az magyar. Sz a románok isz tudják ezt a dolgot. Itt van Zsuda-fala, Tamászfala, van Butea... mind katolikos, nem tudnak magyarul. De azokat a románok mind büntetik, azoknak nem mondják románok! Nem tudnak magyarul gyelok², a románok mondják azoknak: unhuri!”³

Ciocan tanfelügyelő könyve szám szerint 25 települést említ⁴. Magát a könyvet magyarországi könyvtárakban nem sikerült megtalálnom, de olyan szerencsém volt, hogy egy moldvai csángó ember házában igencsak félreeső helyiségében megkaptam, mégpedig erősen szakadozott állapotban, úgy, hogy első és utolsó oldalait már el is használták, de a többit sikerült egy tekercs eredetileg is hasonló rendeltetésű papírral elcserélnem. A következőkben sorra veszem a szó legszorosabb értelmében a „sír széléről” megmentett könyvben szereplő falvakat. A településeket a könyvben feltüntetett nevekkel szerepeltetem, kiegészítve a ma ismert román névvel és a magyarul használt névalakkal. A közölt adatok érzékeltetik a folyamatot, aminek során a moldvai magyarság súlypontját jelentő térség népe az eltelt évszázadokban elvesztette anyanyelvét, sok helyen etnikai identitását és bizonyos mértékben – de legkevésbé – katolikus vallását is. Románvásár környékén természetesen találhatnánk számos hasonló sorsú településre (Borgován, Kickófalva, Szágna, Szkéja, Trajánújfalu stb.), de az itt rendelkezésünkre álló terjedelemben ezek múltjának dióhéjban való bemutatására van lehetőségünk.

Adjudeni (Adjudeni, Dzsidadfalva, Zsudafala, Zudofalva⁵): régi település, írásban először 1455-ben említik⁶, a magyar népességéről szóló első hír 1579-ből való.⁷ A XVII. században Bernardino Quirini püspök a település lakosságát magyarnak találta.⁸ A XIX. század közepén azonban már „csak a vének” beszéltek magyarul,⁹ de a schematizmusok szerint az eklézsiában a magyar és a román nyelvet egyaránt használták.¹⁰ A románosodás jeleként 1890-ban a katolikus lakosságnak csak 64%-a vallotta magát magyarnak¹¹, bár Lahovari 1898-ban még 70%-os magyarságról ír.¹² Ciocan könyvéből kiderülnek az egyház által követelt szolgáltatások terén mutatkozó anomáliák. Például a halottak napi imádkozásért a hívek nem pénzt, hanem gyümölcsöt és kalácsot adnak a papnak, amit aztán később a plébános pénzért elad nekik és így tovább, amíg ugyanazokat a kalácsokat 7-8 alkalommal sikerül eladnia.¹³ 1930-ban Dzsidadfalva lakosainak 98,6%-a ugyan római katolikus volt, ősi nyelvüket azonban elvesztették.

Bălușești (Bălușești, Balusest, Balázsfalva): nevét egy XV. században élt Balázs nevű birtokosról kapta, magyar lakossága a XIX. század közepétől települt elsősorban Szabófalváról, néhányan Bartikáról.¹⁴ A XIX. század végén lakóinak nagyobbik fele magyar volt, néhányan fazekassággal foglalkoztak.¹⁵ Ciocan 108 római katolikus családról írt,¹⁶ Weigand pedig a sz-elő tájszólással beszélő, részben románokkal kevert falvak között említette.¹⁷ Az 1930-as népszámláláskor, bár a lakosságnak még 43%-a volt katolikus, már csak 21-et

jegyeztek be magyar nemzetiségűnek,¹⁸ ami nyilvánvalóan távol áll a valós helyzettől, hiszen az 1970-es évek elején a katolikus templom előtt számos magyarul szóló balusestivel beszéltem, mint ahogy az 1980-as években Harangozó Imre is bőséggel gyűjthetett tőlük magyar nyelvű folklórananyagot¹⁹. Tánzos Vilmos pedig még a XX. század végén is úgy találta, hogy a lakosság nagyobbik felét kitevő 1268 katolikusnak csaknem fele, mintegy 600 személy ismerte és beszélt a magyar nyelvet.²⁰ Tanulságos adalék a témához, hogy az 1960-as évek végén egy Balusestre helyezett erdélyi szász orvos elmondta nekem: onnan tudja, hogy a balusestiek magyar eredetűek, hogy ideérkezését követően a helyi milicista szigorúan lelkére kötötte, nehogy magyar származásukról beszéljen a falubelieknek. No lám! – gondolta a doktor úr.

Barticești (Barticești, Bărticești; Barticsfalva, Bartyika): magyar lakossága részben a legrégebb moldvai telepek kirajzásából, részben erdélyi menekültekből állt.²¹ A település neve Lükő szerint a magyar Barta személynévből származik.²² A falu népessége a XIX. század első felében részben magyarul beszélt, vagyis „az öregek még tudtak magyarul”.²³ Román megye földrajzi szótárban, mint háromnegyed részben magyar lakosságú település szerepel²⁴, Wichmann pedig azt írja róluk a XX. század elején, hogy lakói románul beszélnek, de *ungurnak* tartják magukat.²⁵ Az 1930. évi népszámlálás idején azonban már csak a lakosság 98%-ának katolikusága emlékezett egykori magyarságukra.²⁶

Boghicea (Boghicea, Bogicse): a falut első ízben az 1792. évi osztrák katonai térképen említik.²⁷ Magyar lakossága Dsidafalváról és Tamásfalváról költözött ide a XIX. században, s a század derekán még magyarul beszéltek.²⁸ Az 1800-as évek végén már csak a lakosság ötöde volt katolikus²⁹, de 1930-ban a 94%-uk még magyarnak vallotta magát.³⁰ Idővel aztán nemcsak a magyarságuk veszett el teljesen, de a katolikus valláshoz tartozók aránya is 30% alá csökkent az ezredfordulón.³¹

Buruenești (Buruienești, Burjánfalva): első írásos említése egy 1589. évi oklevélből való, a katolikus magyarok a XVIII. század elején telepedtek ide.³² Jerney szerint templomát 1850-ben már 600 csángómagyar látogatta,³³ s a Román megye földrajzi szótára szerint lakói a XIX. század végén „csak magyarok” voltak.³⁴ 1872-ben leégett templomának újjáépítéséhez magyar nyelvű levélben kértek és kaptak segítséget a magyarországi Szent László Társulattól. Weigand Gusztáv német nyelvész csángókkal foglalkozó munkájában „régii magyar sz-elő beszédű, részben elrománosodott csángó településként” jellemzi Burjánfalvát, lakói román beszédükben megőrizték magyar nyelvjárási sajátosságaikat, és s helyett sz-et ejtenek.³⁵ Aztán a 3. évezred elejére már a katolikus vallásúak száma is 70%-ra fogyatkozott.³⁶

Butea (Butea, Márkosfalva): „Régi okmányokban Butea-Miclăușeni névvel szerepel, egykori birtokosának nevérol”³⁷ másik nevét bizonyára hordókészítőiről kapta. A Románia Nagy Földrajzi szótára szerint valamennyien magyarok, vagyis „sînt Unguri”, ami jelzi identitásukat.³⁸ Az 1851. évi

schematizmus szerint az egyházi szolgálat nyelve magyar volt,³⁹ de a XX. század elején itt járt Weigand már azt írja, hogy 80 esztendő házigazdájának csak az apja tudott magyarul.⁴⁰ Még áttételesebben mutatja a buteai csángómagyarok identitását az az idős falubeli gazda, aki már csak emlékezett apja magyar beszédére, de az 1970-es évek elején elmondta nekem, hogy 1956 őszén milyen izgatottan hallgatták a szomszédokkal a Szabad Európa Rádió román nyelvű híreit arról, miként harcolnak magyar testvérek az oroszokkal.

Călugăreni (Călugăreni, Kalugarén): a falu első írásos említése 1622-ből való, Ștefan Tomșa vajda egyik oklevelében szerepel. Katolikus magyarok a madéfalvi vérfürdő után Csíkből Bukovinába menekült székelyek közül kerültek Kalugarénba, s Jerney még 400 katolikusról ad hírt,⁴¹ de Kovács Ferenc a jászvásári vikárius 1857. évi jelentésében már csak 290 katolikust talált.⁴² Román megye földrajzi szótára szerint „lakói kizárólag magyarok” – „Populația este compusă numai de Unguri”.⁴³ A XX. század első éveiből való adatok alapján Ciocan is közöl adatokat a faluról, megjegyzi, hogy az Urunk színeváltozása tiszteletére tartott, nagyvásárral összekötött búcsún egy-másfélezer katolikus vesz részt a misén⁴⁴, de óvakodik megjegyezni, hány lehet közülük magyar. Pedig 1930-ban, a Romániában hivatalosan tartott, legutolsó viszonylag tisztességes népszámláláskor a település 409 (93%) római katolikus lakosából még 127-en, vagyis egyharmaduk magyar anyanyelvűnek vallotta magát.⁴⁵ Sőt, 1932-ben még Lükő Gábor is gyűjtött itt tájszavakat, bár ezekből nem sok következtetésre letem munkáiban, ha csak hangtani levezetésekben, Románvásár környéki falvakra való utalásban nem rejtőznek a kalugaréni megfigyelések.

Corhana (Corhana, Korhán): Szabófalva egyik kirajzása a Moldva folyó jobb partjára. A település első említését 1790-ből ismerjük, akkoriban telepedtek ide Szabófalváról csángómagyarok. 1898-ban 216 lakosának majdnem kétharmada magyar volt, akik a szabófalvi parókiához tartoztak.⁴⁶ Wichmann szerint még 1902-ben is 30 lélek volt magyar.⁴⁷ De egy emberöltő múlva már csak a vallásuk maradt meg, anyanyelvüket elvesztették. Az 1932-ben idelátogató Domokos Pál Péter már nem talált magyarul beszélő katolikust.⁴⁸

David (David, Dávid): lakói valódi menekültek, „bejenari-ként” jöttek a Szeret mentéről, de bujdosnak ide Erdélyből is. Dávid katolikusairól először a XVIII. század végi plébániai statisztikákból kapunk hírt.⁴⁹ Jerney is talált itt magyarokat 1844-ben, mégpedig „kilencvenöt csángót és jövevény-magyar”.⁵⁰ Neamț megye földrajzi szótára szerint az itt élő 34 családból 30, vagyis majdnem mind, magyar volt,⁵¹ de az 1930. évi népszámlálás már nem kapott magyarokat. Dávid faluban tehát, bár 50%-uk megőrizte katolikus vallását, mégiscsak a Góliátok győztek.

Fărcășeni (Fărcășeni, Farkasfalva): neve egyértelműen jelzi magyar eredetét, ami nem mai katolikus lakosságától ered, hanem az azóta elveszett középkori alapítóitól. Mert a falut már 1640-ben a jászvásári Trei Ierarhi kolostornak adományozta volt Vasile Lupu vajda, aztán több mint egy

évszázad múlva katolikus magyarokat hoztak ide az ugyan-csak a kolostor birtokában lévő Domafalváról. Mert katolikus statisztikában 1762-ben szerepel először Farkasfalva, és a domafalvi pap „látta el” lelki gondozásukat. Az 1792-ben készült osztrák katonai térképen „Farkaschener” néven, tekintélyes, nagy faluként említették. Románia földrajzi szótára szerint 1890-ben majdnem az egész falu magyar volt: „Populația acestui sat este aproape toată compusă din Unguri”,⁵² de már a német nyelvész, Weigand úgy ír róluk a XX. század első éveiben, hogy a farkasfalviak „a nyelváltás után is megőrizték régi magyar nyelvük sziszegő sajátosságát”.⁵³ Farkasfalva első téglatemplomát a szomszédos Márkosfalván szolgáló tudós magyar pap, a dormánfalvi születésű Ferenc János építette 1927-ben.⁵⁴

Gerăești (Gherăiești, Ghirăești, Bírófalva): az egyik legrégebb moldvai magyar település, de első ismert írásos említése csak a XVII. század derekából való, amikor Románvásár ortodox püspökségének birtokában volt. A régi oklevelekben Birăești néven is szerepelt, ami a magyar Bíró névből származik.⁵⁵ 1831-ben nyelvüket ismerő vezetők hiánya miatt több más csángómagyar faluval együtt fellázadtak a megszálló oroszok által elrendelt sorozás ellen, de a kaszára, kapára kapott parasztok mozgalmát a fegyveres katonaság vérbe fojtotta. Az 1875. évi schematizmus szerint egyházában a magyar és a román nyelvet egyaránt használták.⁵⁶ Domokos Pál Péter az 1880-as években készült magyar írású sírköveket talált a régi temetőben: *Itt nyugszik az urban kimult boldogul Tamo Mihály hitvese Margita élt 52 évet kimult 1882 dik é...*, valamint *It nyug Szik az urban Istoc Katalin élt 81 esztendőt 1886*.⁵⁷ Condrea szótára szerint 1890-ben a falu lakosságának nagyobbik része – 414 családból 240 – katolikus volt.⁵⁸ 1901-ben Bírófalván valóságos háború dúlt a plébános és a hívek között, mivel Andrei Cernoța lengyel parókus nem akarta eltemetni Tankó László Péter Mária nevű leánykáját, amíg a kicsi halott szülei és rokonai negyedíziglen (!) meg nem fizetik a pap elmaradt járandóságát. Az adósság munkában, terményben és fában mutatkozott, de a pap a falubeli szokásoktól eltérően pénzbe átszámolva követelte. Végül is a pap elrendelte – milyen szégyen! – a gyermek „egyházi szertartás nélküli eltemetését a katolikus temetőben”.⁵⁹ Domokos Pál Péter 1932. évi ottjártakor feljegyezte: „A falubeliek még tudnak és beszélnek magyarul”, de az 1930. évi hivatalos népszámlálás mindössze négy személy magyar voltát nyilvántartásba.⁶⁰

Hălăucești (Hălăucești, Halasfalva): neve minden bizonynyal a magyar *hal*, *halas* szóból származik, s Moldva egyik legrégebbi települése. Első okleveles említése 1520-ból való.⁶¹ A XVIII. század előtt nem tartozott a moldvai katolikusok számottevő települései közé, az első nagyobb csoport katolikus 1757-ben érkezett ide. Egy német utazó 1780-as években közölt írásában a moldvai magyarok helyzetét is bemutatta, s az általa említett 6000 katolikus család (25-30 ezer lélek) között találhatjuk Halasfalva lakóit is.⁶² Egy 1907-ben készült konzuli kimutatás szerint Halasfalvának 2367 lakosa volt, s

plébániáján 1851-ben a magyar, a román és a német nyelv, de 1875-ben már csak a román volt használatban.⁶³ Ciocan a XIX. század első éveinek adatai alapján még azok közé a falvak közé sorolta Halasfalvát, ahol „még magyarul is beszélnek”, de Wichmann már úgy ír róluk, hogy „románul beszélő katolikusok, akik *ungur*-oknak nevezik magukat.”⁶⁴ Ezután a térség katolikus népessége romanizálásának Halasfalva lett az egyik központja.⁶⁵ A jászvásári püspökség megszervezését követően, 1884 után papneveldét állítottak fel, 1895-ben külön rendelettel létrehozták Halasfalván a ferencesek provinciáját, 1897-ben fölépítették a minoriták székházát, benne a katolikus kántorok románra nevelésének intézményét. A ferences szemináriumot 1897-ben Prezestről Halasfalvára költöztették, 1923-ban létrehozták Moldova első katolikus nyomdáját, 1936-ban ferences gimnáziumot alapítottak, románra fordították a magyar nyelvű egyházi énekeket. Nagy erővel folyt tehát innen is a katolikus csángómagyarok elrománosítása.

Jugani (Jugani, Jugán): régi neve Kozmafalva (Cozmești) volt ennek a XV. századi településnek, mai nevét Juga nevű alapítójáról kapta.⁶⁶ Első írásos említése 1455-ből való.⁶⁷ Jerney 400 csángó lakosról tudósít.⁶⁸ A XIX. század végi statisztika szerint lakosságának 69%-át magyarként tartották nyilván.⁶⁹ Wichmann is magyar nyelvűnek mondja⁷⁰, Lükő Gábor pedig, aki 1930-ban több hónapot töltött itt, azt tapasztalta, hogy a 15 esztendőnél fiatalabb gyermekeket és néhány jövevényt kivéve mindenki beszéli a magyar nyelvet.⁷¹ A magyar néprajztudomány értékes anyagokkal gazdagodott a Jugánban gyűjtő kutatók, elsősorban Domokos Pál Péter és Lükő Gábor munkája által. Mindketten tapasztalták, hogy az 1930-as években még mindenki tudott a faluban magyarul. Én az 1990-es években már csak néhány magyarul értő emberrel találkoztam, de a témának alaposabban utánajáró Tánzos Vilmos az 1990-es évek elején még 50-re becsülte a magyarul is tudó jugániak számát.⁷²

Negri (Negri): a XVIII. században szabófalvi magyarok telepedtek másodlagos migrációval – Juráskó Pojánáján át – Negribe. Magyar lakóit a XIX. század végén említik először, akkor 13 fő volt a magyarok száma.⁷³ Mindig kisebbségben voltak tehát itt a katolikus magyarok, de még az 1930-as népszámláláskor is följegyezték 8 főt, magát magyarnak valló lakost.⁷⁴

Nisiporești (Nisiporești, Nisziporest): a valamikor részes (răzeș) státusú falu lakóinak birtokait a bojárok cselekkkel, perekkel megkaparintották, az egykori tulajdonosokat elűldözték, s helyettük Székelyföldről fogadtak be 1764 után a madéfalvi veszedelem menekültjeiből.⁷⁵ Így aztán nem véletlen, hogy a XIX. század végén megjelent Román megye földrajzi szótára szerint a falu összes lakosa – 134 családfő és 449 lélek – egytől egyig magyar, zömükben szabadparaszt volt.⁷⁶ Hogy aztán a velük is hatalmaskodó birtokosok üzték-e tovább őket, vagy inkább a körülöttük élő, már az elrománosodás előrehaladott állapotában lévő hatottak rájuk, azt nem tudjuk. Mindenesre az 1840-es években itt járt Jerney

János sem talált már magyarul beszélő katolikusokat⁷⁷, de az itt élők a korábbi századforduló idején nem romának, hanem *ungur*-nak nevezték⁷⁸ – és nyilván érezték – magukat. Ez érvényesül Román megye 1891-es földrajzi szótárában is, ahol szintén „magyar”-ként tüntetik fel a nisziporesti katolikusokat. Napjainkra már nemcsak a magyar identitás veszett el a faluban, de a katolikusok aránya is 65%-ra csökkent.⁷⁹ Itt született egyébként Iosif Petru Pal, a csángómagyarok román származásának kiagyaloja.⁸⁰

Halász Péter Nisziporesten egy csángó családdal, 1998

Oboroceni (Obroceni): Karakasnak is nevezik, újabb település. Csak a XIX. századtól tudunk róla. Lahovari szerint fából készült katolikus templomába járnak „a falubeli magyarok”⁸¹.

Oțeleni (Oțeleni, Acélfalva): régi neve „Bozieni” volt, 1438-ban így említik egy oklevélben,⁸² de már 1466-ban az Oțeleni névvel is találkozunk.⁸³ Bandinus leírásában nem szerepel, elképzelhető, hogy katolikus lakosai csak a XVII. század második felében kerültek ide, amikor a háborús dűlások miatt Tamásfalva és Dzsidadfalva lakosságának egy része a Szerettől keletre eső erdőségekbe menekült, ahol falvakat alapítottak, ezek között lehetett Acélfalva is,⁸⁴ bár neve a katolikus forrásokban csak 1801-ben tűnik föl.⁸⁵ Az 1840-es években ott járt utazó szerint az itt talált 502 katolikus csángó közül egy sem tudott magyarul⁸⁶, de ez talán inkább Jerney felületességét mutatja, mert a jászvásári Misszió 1857-es adatai szerint az acélfalvi eklészia hivatalos nyelve román és magyar volt.⁸⁷ Román megye földrajzi szótárában is azt találjuk, hogy 1891-ben Acélfalva 1088 lakosából 936 katolikus, annak pedig 86%-a magyar volt.⁸⁸ Elrománosodásuk gyorsaságát mutatja, hogy az utolsó, viszonylag hiteles, 1930-as romániai népszámláláskor 1697 lakosából bár 78%-ot találtak katolikusnak, de már csak egyötöd részük vallotta magát – vagy annyit írtak fel – magyarnak.⁸⁹ Weigand „régii magyar nyelvet beszélő, részben elrománosodott” faluként ír róla, akik azonban megőrizték

sz-elő tájszólásukat.⁹⁰ Az utóbbi száz esztendő során, ahogy nőtt a településen az ortodoxok aránya, úgy csökkent a római katolikusoké, akik ma már csak a kisebbik felét (48%) adják Acéfalva népességének.⁹¹

Pildești (Pildești, Kelgyest, Kelgyeszt): a Románvásár környéki csángómagyar települések közül talán a legkevésbé elrománosodott falu, ezt még a följelentgetős tanfelügyelő is kénytelen volt megállapítani már ezelőtt száz esztendeje. Mint írja, a környékbeli falvak közül itt beszélnek leghelyesebben magyarul – „...ciangaii din Pildești vorbesc cel mai corect ungurește...”, amivel elismeri, hogy a XX. század elején a Románvásár környéki falvak jelentős részében magyarul beszéltek, s ha nem a „leghelyesebben”, az nem az ő vétkük. Bár egy jászvásári szerzőcsoport tagjai azt írják Kelgyestről, hogy „erdélyi román menekültek képezik a lakosság őseinek többségét”,⁹² ám 171 oldallal odébb idézik a település első tanítójának 1860-ból való jellemzését: „Ennek a községnek kizárólag magyar lakói vannak, akiknek gyermekei leghelyesebbet sem tudnak románul beszélni, mert az anyák nagy része sem tud semmit románul (...) és otthon a szülőkkel, testvérekkel csak magyarul beszélnek.”⁹³ Wichmann finn tudós is magyar nyelvűeknek írja le őket⁹⁴, s a felnőtt lakosság jelentős része ma is magyarul beszél. Tánczos Vilmos 1992. évi megfigyelése szerint Kelgyesten a katolikusok (99,5%) 82%-a, vagyis gyakorlatilag az összes felnőtt ismer- te és használta a magyar nyelvet.⁹⁵ A románosodás mértékét mutatja, hogy 13 év múltán már csak a katolikusok 27%-ára becsülhette egykori anyanyelvét használók arányát.

Poiana Iurescu (Poiana Iurescu, Poiana Negri, Jurásku Pojánája): Petrás Incze János szerint 1845-ig „magyarul dicsérték Isten felségét”⁹⁶, Román megye földrajzi szótára szerint a lakosok csaknem fele magyar volt, egy emberöltő múltán pedig, az 1930-as népszámláláskor a 771 lakosból 87% volt a katolikus⁹⁷, akik közül még 212 (32%) fő vallotta magát magyarnak.⁹⁸ Ám az 1992. évi népszámláláskor bár Pojána lakosai többségükben katolikusok maradtak, már csupán egyetlen személyt jegyeztek be magyarnak.⁹⁹

Rachiteni (Rächiteni, Rochișeni, Domafalva): már a huszitizmus moldvai térhódítása előtt létrejött ez a település, s 1571 augusztusában egy lengyel nunciának küldött jelentésében arról számol be a kamenicai püspök titkára, hogy öt másik faluval együtt 150 éves huszita „eretnkségben való tévelygés után” sikerült őket megtéríteni – mármint a római katolikus egyház számára. Több különböző birtokos tulajdonában volt, míg aztán 1639–40-ben a jászvásári Trei Ierarhi kolostor birtokába került, s ott is maradt 1846-ig. Már 1641-ből van adatunk magyar nemzetiségükre, de katolikus templomuk nem volt.¹⁰⁰ Bandinus 1646-ban Árva, Darnai, Dobos, Fazekas, Gáll, Kakas, Kádár, Mátyás, Szócs és hasonló magyar nevű családokat talált itt.¹⁰¹ Első katolikus templomáról csak 1736-ban kapunk hírt, amikor Grigore Ghica moldvai fejedelem a rächiteni-i templom magyar papjait felmentette az adófizetés alól, mivel nem volt semmi megélhetésük.¹⁰² 1844-ben Jerney szerint „a Szeret felső vidékén itt tudtak legjobban magyarul”¹⁰³,

az 1892-es kiadású Román megyei földrajzi szótár szerint pedig „mind magyarok,”¹⁰⁴ de az 1930-as népszámlálásban már nem magyarokként szerepelnek.¹⁰⁵ Tehát egy emberöltő alatt vagy kipusztították, vagy letagadták őket.

Roșiori (Roșiori, Rosior, Ruszvládika): 1878-ban keletkezett a falu, amikor a románvásári ortodox püspökség területéből földet osztottak fiatal házások részére, és ezek között voltak katolikusok is, akik a közeli Ruszvládika Rusi falujából költözhettek ide¹⁰⁶, onnan pedig már Jerney hírt adott az 1840-es évekből 70 fő székely eredetű magyarról.¹⁰⁷ Az akkoriban zajló számottevő népmozgást jelzi, hogy Kovács Ferenc 1857-ben írt jelentésében 40 katolikusról ír.¹⁰⁸ Egy emberöltő múltán Román megye földrajzi szótára 567 lakosról ad hírt, akik közül 92 fő (16%) volt magyar.¹⁰⁹ Az 1930-as népszámlálás szerint 108-an vallották magukat „magyar származásúnak”.¹¹⁰ A 3. évezredre már katolikus vallását is – csak mint Călugăreni község faluja – lakosságának 3,3%-a őrizte meg.

Săbăoani (Săbăoani, Szabófalva): az úgynevezett északi csángó falvak közül talán a legrégebbi, a legnagyobb és a legtöbbet emlegetett település. Alighanem azért, mert róla szólnak viszonylag a leggazdagabban a források. Szabófalván az idők múltával úgy zsugorodnak a magyarságra utaló jelek és emlékek, mint ahogyan a fák ágai vékonyodnak a törzshöz képest, minél mélyebbre hatolunk az idők rétegeibe, annál több, annál gazdagabb emlékeit találjuk az egykor teljes magyar életnek. A faluban élők már egy 1671-ben keltezett magyar nyelvű levelükben magyaroknak nevezik magukat.¹¹¹ Mikecs szerint régen „a moldvai magyarság súlypontja az északi területen éppen Szabófalva övezetében volt, ez a tömörülés jelentette a Szamos kapuján a XIV. században beáramló magyarság fő ágát.”¹¹² Első írásos említése 1453-ból való, amikor Bernardino Quirini argesi püspök meglátogatta az általa 'Sabograni'-nak nevezett Szabófalvát „ahol a lakosok mind katolikus vallásúak és magyarok”.¹¹³ Románia Nagy Földrajzi Szótárában olvashatjuk, hogy lakossága ősidők óta szabadparasztként élt itt, de Ieremia Movilă vajda Secu kolostorának ajándékozta, s az oklevélben az is szerepel, hogy Szabófalvát magyarok lakják.¹¹⁴ Innen kelt a híres „szabófalvi levél” – vagy inkább könyörgés –, melynek öt faluból való aláírói talán először vallják meg írásban a magyarságukat, azt írván, hogy az erőszakkal nyakukra ültetett „*Miszionarius Baratok nem ugi viselik magokot az mint az Regula kevanna, hanem reszegesek, rut fertelmes eletet viselnek, melj minden embereknek, de mü nekünk magiaroknak legh inkab nagi botrankozasunkra vagion ...*”¹¹⁵ Az utóbbi évszázadban sok valótlanság kapott nyomdafestéket Szabófalva magyarságának eltagadására, de mindig akadtak – még a románok között is –, akik megírták az igazságot, mint például azok a román tanfelügyelők, akik 1896 és 1945 között készített jelentéseikben nem hallgatták el, hogy Szabófalván „minden tanuló magyar nemzetiségű és katolikus vallású ... és [1901-ben] nem tudnak románul”¹¹⁶; 1942-ben pedig olyan fából készült vaskarikát jelentettek kínjukban a tan-

felügyelők, hogy „... a gyerekek román etnikai származásúak, anyanyelvüként viszont a magyar nyelvet használják.”¹¹⁷ Az 1930. évi népszámláláskor a 4448 főnyi lakosból és 4374 fő katolikus csángómagyarból – a tanfelügyelőket „meghazudtolva” – mindössze 2 magyar nemzetiségűt, 3 magyar anyanyelvűt vettek számba. Pedig a Szabófalvára látogató tanfelügyelők még 1945-ben jólesően jelenthették, hogy a gyermekeknek „feltett kérdésekre adott válaszok arról győzték meg, hogy értik a szavak tartalmát és értelmét, ami rendkívül becses dolog, ha figyelembe vesszük, hogy a gyermekek anyanyelve magyar” (...) „că limba maternă a copiilor este cea Ungarească”.¹¹⁸

A szabófalvi csángómagyarok számos jeles szülöttükkel büszkélkedhetnek. Ilyen Rab János bírót, akit 1857-ben beválasztották az ideiglenes országgyűlésbe, de „katolikusága” miatt eltiltották a politikai szerepléstől; Mártonos Antal, aki a nyelvtudós Rubinyi Mózesrel, valamint más kutatókkal is levelezett, és vendége volt Budapesten a millenniumi világkiállításnak, Lakatos Demeter népköltővel, a Magyar Kultúra Lovagjával; a Márton Áron Emlékéremmel kitüntetett Perka házaspárral: Margittal és Mihállyal, Perka Mihály Gyökerek. A *moldvai magyarokról* című hatalmas munkája román és magyar nyelven is megjelent; továbbá Erdős Szászka Péter, Szabófalva és Trajánújfalu helytörténésze, akinek önéletírása a szabófalvi csángómagyar hagyományos élet gazdag tárháza. És őrzik a szabófalvi magyarság nyelvi emlékeit határának helynevei¹¹⁹, valamint Perka Mihály tanár úr nagy gonddal összegyűjtött helytörténeti gyűjteményének értékes képei és tárgyai.

Sagna (Sagna, Szágna): első írásos emléke a XV. századból való, magyar lakosságáról először a XVII. századból kapunk hírt, amikor az elnéptelenedett település népességének pótlására a Galata kolostor főnöke „idegen embereket” hívott, s a vajda adómentességet adott nekik.¹²⁰ Száz esztendő múltán, 1776-ban 90 katolikus élt Szágánán, akik Dsida-falváról és Tamásfalváról érkeztek, de még nem volt templomuk. A XIX. század elején magyar papot követeltek, 1831-ben fiaiknak a moldvai hadseregbe sorolását a magyar király felhívásától tették függővé, Jerney János pedig¹²¹ az 1840-es években 400 elrománosodóban lévő csángómagyar lakosáról ad hírt.¹²² Román megye földrajzi szótára szerint a XIX. század végén Szágna 1621 lakosából 500 lélek magyar – ami valószínűleg már akkor is inkább azt jelentette, hogy *nem román*, hanem magyar származású. Sőt, még az 1930. évi népszámláláskor is 272 fő (28%) vallotta magát magyar nemzetiségűnek és 6 fő „magyar anyanyelvűnek” a 970 római katolikusból.¹²³ Am két emberöltő múltán, 1992-ben bár a lakosság 77,6%-a katolikus volt, magyar nemzetiségűt már nem tartott nyilván a statisztika.¹²⁴

Tamașeni (Tamașeni, Tamásfalva): a település neve és a névadás jellege magyar eredetre utal.¹²⁵ 1449-től adatolható, mégpedig az úgynevezett tamásfalvi csatával kapcsolatban, amikor Bogdán vajda Hunyadi János segítségével legyőzte a lengyelek által is támogatott Alexandru vajda seregét.¹²⁶

Tamásfalva magyarsága jó ideig a huszita tanokat követte és anyanyelvükön olvasták a bibliát. Aztán X. Sixtus pápa jezsuita atyákat küldött, akik visszatérítették a katolikus egyházba az itteni magyarokat, de az anyanyelvű vallásgyakorlat lehetőségét nem kapták vissza. A szabófalviakkal együtt ők is aláírták az 1671-ben keletkezett, „szabófalvi”-ként ismert levelet, amiben javukat szolgáló magyar papért könyörögtek a Vatikántól – hiába. A XVI. és XVII. századi forrásokban gyakran szerepel Tamásfalva katolikus magyar lakossága. Bandinus is magyar katolikus falunak nevezi,¹²⁷ és felsorolja az itt található családok neveit, köztük olyanokat, mint Andor, Balog, Bodóné, Demeter, Demse, Gergely, Györgye, Mihályocska, Varga stb.¹²⁸ A török háborúk pusztításai miatt gyakran kellett bujdosniuk, romba dőlt templomukat nem építhették újjá, gyakran plébánosuk sem volt. A XVII. század végére több más moldvai magyar településsel együtt Tamásfalva is elnéptelenedett, de a XVIII. században újra benépesült, részben az elmenekült lakosság egy része tért vissza, részben a környező falvak bocsájtottak csángómagyar rajokat ide is. A XIX. század folyamán a szomszédos katolikus falvak népével közösen írt levelet küldtek a Vatikánnak, amiben magyar anyanyelvükön értő és szolgáló papokat kértek a Vatikántól. De mint Gazda László helyesen megírja: „Követelésük ellentétben állt Róma azon szándékával, hogy a magyarok elrománosításával nyerjék meg a románságot a katolicizmus számára, ezért semmit sem tettek híveik érdekében.”¹²⁹ Anyanyelvű vallásgyakorlat és iskola hiányában egyre többen veszítették el anyanyelvüket. Az 1860-as években magyar pap szolgált a faluban¹³⁰, az 1875-ös schematizmus szerint az egyház nyelve a magyar volt, de a XIX. század végén Weigand nyelvészprofesszor már a részben elrománosodott falvak közé sorolta Tamásfalvát, akik románul beszélve is őrizték régi magyar, sz-elő nyelvjárásukat.¹³¹ De mert 1930-tól a 3. évezred első évtizedéig Tamásfalva lakossága 1661-ről 6493-ra növekedett, a katolikusok száma pedig 1628-ról csak 3441-re, a katolikus csángók aránya ez idő alatt 98%-ról 53%-ra esett.¹³²

Tupilați (Tupilați, Tupilác): a Moldova völgyében húzódik meg, neve is elbújtat, meghúzódót jelent románul. Gyér katolikus lakossága elsősorban Erdélyből menekültekből állt, Jerney szerint is székely eredetűek. Az a 15 katolikus, aki ott élt a XIX. század közepén – a lakosság 7,5%-a – még beszélt magyarul.¹³³ Az Erdélyből való bevándorlás azonban folytatódott, mert Román megye földrajzi szótára szerint a XIX. század utolján részben még magyarul is beszéltek a faluban.¹³⁴ Érdekes és tanulságos adat, hogy a katolikusok aránya 2005-ben a település lakosságában hozzávetőlegesen ugyanakkora arányú (6,8%)¹³⁵, mint amilyen arányban száz esztendővel korábban magyarul beszéltek a faluban.

*

Végezetül még annyit, hogy mivel ebben az írásban sok a szám és sok a jegyzet, igen bő számú forrással dolgoztam

– az egyik így torzít, a másik úgy –, nehéz a folyamatok felismerése és a jelenségek összehasonlítása. Általában nem is folyamatok, hanem inkább irányok fölismeréséről lehet szó. Ez pedig két szakaszban történik. Az egyik a hat évszázad során különböző helyekről különböző helyekre, elsődleges vagy másod- és harmadlagos migrációval érkezett katolikus vallású csángómagyarok betelepülése a vizsgált térségbe. A másik pedig az anyanyelvű vallásgyakorlat és oktatás hiányában, előbb idegen nyelvű, majd idegen szíví papok hatására az anyanyelv pusztulásában és kihalásában, aztán az ortodox vallású románok növekvő számú betelepülése következtében egyre több helyen a katolikus valláshoz tartozók arányának csökkenése érvényesül, amit az egyháztól való eltávolodás, a szekularizáció és a vendégmunkássággal járó kivándorlás is erősít.

1. Lahovari, Gh. I. és mások: *Marele Dicționar Geografic al României I–V*. București, 1898–1902.
2. Gyelok: egyáltalán (deloc: ua. rom.)
3. Gazda József: *Hát én hogyan siratnám. Csángók a sodró időben*. Budapest, 1993, Szent István Társulat, 9.
4. Ciocan, I. N.: *Monografia creștinilor catolici din jud. Roman*. Roman, 1924, 42–43.
5. Lükő Gábor: *A moldvai csángók I. (A csángók kapcsolatai az erdélyi magyarsággal)* Néprajzi Füzetek 3. Budapest, 1936, 170.
6. Costăchescu, Mihai: *Documentele moldovenești înainte de Ștefan cel Mare I–II*. Iași, 1931, Editura Viața Românească, II. 535.
7. Auner Károly: *A romániai magyar telepek történeti vázlata*. Temesvár, 1908, 25.
8. *Călători străini despre țările române. Vol. IV*. București, 1972, Editura Științifică, 42.
9. Jerney János *Keleti utazása a magyarok őshelyeinek kinyomozása végett 1844 és 1845*. Pest, 1851, 30.
10. Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság*. Budapest, 1987, Magvető Kiadó, 117.
11. Condrea, Petru: *Dicționarul geografic al județului Roman*. București, 1891, Tip. Thoma Basilescu, 7.
12. Lahovari I. 1898. 30.
13. Ciocan 1924. 55.
14. Gabor, Iosif: *Dicționarul comunităților catolice din Moldova*. Bacău, 1996, Editura Conexiuni, 33.
15. Lahovari I. 1898. 311.
16. Ciocan 1924. 24.
17. Idézi Domokos 1987. 120.
18. Domokos 1987. 172.
19. Harangozó Imre: *Elementem a Szent Están templomába. Kalandozások népi hitvilágunk forrásainál*. Budapest, 2001, Massi Kiadó
20. Tánzos Vilmos: *Moldvai csángók – moldvai katolikusok. Lélekszámuk alakulása a múltban és jelenben Ethnographia*, CXII. 2001, 164.
21. Gazda László: *Csángómagyar falvak. Moldvai magyar vonatkozású települések történeti tára. I*. Budapest, 2009, Nap Kiadó, 59.
22. Lükő Gábor 1936. 164.
23. Jerney 1851. 162.
24. Condrea 1891. 19.
25. Wichmann, Yrjö: *Wörterbuch der ungarischen moldauer Nordcsángó und der hétfaluer Csángódialektes*. Helsinki, 1936, VII.
26. Domokos 1987. 252.; Manuilă, Sabin: *Recensământul general al populației al României din 29 decembrie 1930*. II. București, 1938. 705.
27. Domokos 1987. 104.
28. Jerney János 1851. 152.
29. Condrea 1891. 22.
30. Manuilă 1938. 370., 706.
31. *Almanachul Presa Bună*. Iași, 2014, 321.
32. Gazda L. 2009. I. 149.
33. Jerney 1851. 170.
34. Condrea 1891. 29.
35. Domokos 1987. 128. Forrás: Fremde Elemente in der Moldau.
36. *Almanachul...* 2014. 302.
37. Gazda L. 2010. 227.
38. Lahovari II. 1898. 90.
39. Domokos 1987. 117.
40. Idézi Domokos Pál Péter *A moldvai magyarság* című könyve 5. kiadásának (1987) 548. oldalán lévő 50. jegyzetben.
41. Jerney 1851. 185.
42. Kovács Ferenc útínaplója. In *Veszely–Imets–Kovács Utazása Moldva-Oláhhonban – 1868*. Marosvásárhely, 1870, 49.
43. Condrea 1891. 31.
44. Ciocan 1924. 28.
45. Manuilă 1938. 370.
46. Lahovari II. 1898. 641. Condrea 1891. 38.
47. Wichmann 1936. VIII.
48. Domokos 1987. 250.
49. Gabor 1996. 87.
50. Jerney 1851. 171.
51. Gheorghiu, Constantin: *Dicționarul geografic al județului Neamț la anul 1880*. SNG București, 1895.
52. Lahovari III. 1898. 349.
53. Idézi Domokos Pál Péter 1987. 128.
54. *Almanachul...* 2005. 323.
55. Iordan, Iorgu: *Toponimie românească*. București, 1963, Editura Academiei, 207.
56. Idézi Domokos 1987. 118.
57. Domokos 1987. 250.
58. Condrea 1891. 58–59.
59. Ciocan 1924. 25.
60. Domokos 1987. 252.
61. Costăchescu 1943. 190–194.
62. Sulzer, Franz Joseph: *Gesichte des transalpinischen Daciens, das ist: der Walachey, Moldau und Bessarabiens I–III*. Wien, 1781–1782.
63. Domokos 1987. 118.
64. Wichmann 1936. VIII.
65. Gazda L. 2010. 8.
66. Obreja, Al.: *Dicționarul geografic al județului Iași*. Iași, 1979, Editura Junimea, 129.
67. Costăchescu 1931–1932. 535.
68. Jerney 1851. 183.
69. Condrea 1891. 67.
70. Wichmann 1936. VIII.
71. Lükő 1936. 170.
72. Tánzos 2001. 1–2. 163.
73. Condrea 1891. 82.
74. Domokos 1987. 172.
75. Gabor 1996. 183.
76. Condrea 1891. 82.
77. Jerney 1851. 221.
78. Wichmann 1936. IX.
79. *Almanachul...* 2005. 313.
80. Gazda L. 2010. 271.
81. Lahovari 1898.
82. Costăchescu 1931. 385.
83. Costăchescu 1932. 346.
84. Beșlegă, Ion: *Parohia catolica Oțeleni. Lumina Creștinului*, VII. 1996, 7.
85. Gabor 1996. 194.
86. Jerney 1851. 152.
87. Kovács 1870. 49.
88. Condrea 1891. 85.
89. Domokos 1987. 251.
90. Weigand Gustav: *Neunter Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache (Rumänisches Seminar) zu Leipzig 1902*, 131–154.; Ursprung der s-gemeinden. Hivatkozta: Domokos 1987. 128.
91. *Almanachul...* 2005. 314.
92. Moraru, Alois – Dimisca, Ioan – Coșa, Anton: *Pildești. – monografia*

istorică. Iași, 2002, Editura Presa Bună, 68.

93. Moraru és mások 2002. 239.

94. Wichmann 1936. VIII.

95. Tánzos Vilmos: A moldvai magyarok létszámáról. In *Csángósors. Moldvai csángók a változó időben*. Szerk: Pozsony Ferenc. A Magyarországtudományok Könyvtára XXIII. Budapest, [1999], Teleki László Alapítvány, 7–32.

96. Idézi Domokos Pál Péter: „Édes Hazámnak akartam szolgálni...” Budapest, 1979, Szent István Társulat, 1433.

97. Condrea 1891. 89.

98. Manuilă 1938. 372–373.

99. *Moldvai Magyarság*, 2002. 11. sz.

100. Benda Kálmán: *Moldvai csángó-magyar okmánytár I–II*. Budapest, 1989. 222.

101. Benda 1989. 441.

102. Doboş Dănuţ: Parochia Răchiteni. *Lumina Creştinului*, XII. 2001, 12. 11.

103. Jerney 1851. 172.

104. Condrea 1891. 94.

105. Manuilă 1938. 705.

106. Gabor 1996. 226.

107. Jerney 1851. 207.

108. Kovács 1870. 49.

109. Condrea 1891. 118.

110. Domokos 1987. 533.

111. Idézi Domokos 1979. 77–78.

112. Mikecs László: *Csángók*. Budapest, 1941, 83–84.

113. *Archivo Storico della Sacra Kongregazione per l'Evangelizzazione dei Popoli, de visite Propaganda FIDE Roma* Vol. 21.; Kiss Lajos: Magyar helynevek a Keleti-Kárpátokon túl. *Magyar Nyelvőr*, CV. 1987. 2. 226.

114. Lahovari et al. V. 1902. 326.

115. Domokos 1979. 77–78.

116. Trunki Péter – Bodó Csanád: *Inspectorul școlar raporteaza – Învățămintul de stat român în satele maghiare din Moldova*. Kolozsvár, 2017, Kriterion Könyvkiadó, 79–81.

117. Trunki–Bodó 2017. 125–127.

118. Trunki–Bodó 2017. 128–129.

119. Halász Péter: Szabófalva helynevei. *Magyar Névtani Dolgozatok* 143. Budapest, 1997. Kiadja az ELTE Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Névutató Munkaközössége.

120. Vacaru, Silviu: Istoria comunei Sagna. In Doboş, Dănuţ (coord.): *Sagna. File de monografie istorică*. Iași, 2003, Sapientia, 16.

121. Doboş, Dănuţ: Catolicii din Sagna de la origini pâna în secolul al XIX-lea. In Doboş, Dănuţ (coord.): *Sagna. File de monografie istorică*. Iași, 2003, Sapientia, 74.

122. Jerney II. 1851. 109.

123. Manilă 1938. 372.

124. Tánzos 2001. 1–2. 163.

125. Iorga, Nicolae: *Istoria românilor prin călători*. București, 1985, Editura Eminescu, 186.; Kiss 1987. 230.

126. Bogdan Ion: *Cronici inedite atingătoare de istoria românilor 2. Miron Costin*. București, 1895, 51.

127. Domokos 1987. 397.

128. Codex Bandinus. In Domokos 1987. 444.

129. Gazda L. 2011. III. 160.

130. *Imets Fülöp Jákó Útinaplója*. Pest, 1868, 102.

131. Gustav Weigand: *Fremde elemente in der Moldau*. Hivatkozik rá Domokos 1987. 128.

132. *Almanahul...* 2005. 314., 322.

133. Jerney 1851. 218.

134. Condrea 1891. 146.

135. *Almanahul...* 2005. 313.

Halász Péter néprajzi gyűjtés közben a moldvai Kápotán, 1998

Moldvai csángók a pápalátogatáson

Sok-sok évtized kényszerű kihagyását követően 1991 augusztusában járt újra magyar földön a katolikus egyház feje. A pápalátogatás nem csupán a Kárpát-medence magyarsága, hanem a moldvai csángók számára is az egyik legnagyobb búcsús élménnyé vált hosszú időre szólóan. Egy budapesti ötnapos zarándoklat keretében került sor e magyarországi utazásra, amelynek legfőbb célja volt „meglátzni a Szentséges Pápát végre”.¹

Több mint húsz autóbusszal mintegy ezer csángó érkezett ekkor Budapestre közel harminc moldvai faluból. De többen, nem kapván helyet a buszokban, egyénileg, többnyire vonattal kerekedtek fel. Sokan – köztük hetven-nyolcvan esztendőes öregek – ekkor csináltattak életükben először *pasaportot*, azaz útlevelet.²

Elsősorban a Lakatos Demeter Egyesület, a Piarista Diákszövetség, az Erdélyi Szövetség és a Frater Julianus Alapítvány támogatásának volt köszönhető, hogy e kirándulás megvalósulhatott. Amikor elmondták nekik, hogy ezek a társaságok biztosították a *parát* (pénzt) abból a célból, hogy ilyen sok csángó Budapestre mehessen a Szentatyát és világot látni, ők őszintén és csendesen annyit mondtak: „Isten fizesse meg nekik”.³

Mint fentebb utaltam rá, közel harminc moldvai csángó településről keltek útra: az északi csángó falucsoportból Szabófalváról és Jugánból, a legtöbben Bákó környékéről (Lujzikalagorból, Klészéről, Nagypatakról, Bogdánfalváról, Forrófalváról, Ferdinándújfaluból, de képviselve volt Trunk, Somoska, Csíkfalu, Diószén, Magyarfalu és Lábnik lakossága is), valamint az Onest környéki falvak népe, köztük Szitás, Bahána és az Ojtoz melléki Gorzafalva lakossága. Jelen voltak Külsőrekecsinből is, bár az *istenvereség*, azaz a nagy árvíz után többen kénytelenek voltak lemondani az utazás lehetőségéről. És e felsorolást még számos településnévvel folytathatnánk.

Az autóbuszok 1991. augusztus 15-én, Nagyboldogasszony napján indultak. Megjegyzendő, hogy ez a kacsikai búcsú napja is, és bizonyára több száz csángó zarándok a bukovinai zarándoklat miatt nem vett részt a budapesti úton. Utazás közben az autóbuszban a zarándokok közös „olvasót mondtak”, azaz rózsafüzért imádkoztak (például az onestiek), utána pedig felhangzott a csíksomlyói búcsún is énekelt szentének:

*Angyaloknak királynéja, tiszta Szűz,
Kérjed a te Szent Fiadat érettünk!
Ékes virágszál, kit Szent Anna szült,
Szép Szűz Mária, könnyörögj értünk!*

A határon történő hosszas veszteglést követően a moldvai zarándokok másnap érkeztek meg Budapestre, ahol kisebb csoportokra osztva szállásolták el őket. Még aznap este az Üllői úti Szent Kereszt-templomban misét hallgattak. Jáki Sándor Teodóz bencés atya meleg szavakkal üdvözölte őket, majd misét celebrált, miközben rögtönzött csángó kórus énekelt. Ezután közösen imát mondtak az otthon maradt csángómagyarság lelki üdvéért.

Másnap, augusztus 17-én a zarándokok legnagyobb élménye az esztergomi kirándulás volt. A sétahajó fedélzetén a katrincás, berkésinges asszonyok és az icáros-pendelyes férfiak még kissé megilletődötten csodálkoztak rá a számukra ismeretlen, ám mégsem teljesen idegen országra, újságírók kérdéseire válaszolgattak, vagy éppenséggel a „levévő masinákba” énekeltek. Köztük olyan régi Mária-énekeket, mint az alábbi:

*Nyúljon ki szívetekben az örömvirág,
Zengjétek, hogy hallja meg az egész világ!
Édesanyánk, hozzád jöttünk,
Lángadozva, mert szeretünk.
Ó, Szűz Mária,
Hogy köszöntsünk, úgy, mint egykor
Az Úr angyala.*

A hajón Budapesttől Esztergomig, négy órán keresztül – amíg tartott az utazás – Teodóz atya gyóntatott, majd megérkezve Szent István király szülővárosába, az esztergomi bazilikában újra misét mondott a csángókért. Azt követően Mindszenty József hercegprímás sírjánál imádkozott a zarándoksereg.

A szervezők a továbbiakban is gazdag programot állítottak össze számukra. A Magyarországon eltöltött öt nap alatt jártak a Parlamentben, budapesti városnézésen vettek részt, meglátogatták a Magyar Nemzeti Múzeum koronatermét, ahol a *Miatyánkot* és az *Üdvözlégyet* is elimádkozták a Szent Korona mellett (1991-ben ugyanis még e nemzeti ereklyét nem az Országházban, hanem itt őrizték).

Augusztus 18-án a budapesti Szent István-bazilikában volt a „csángó mise”. A Moldvából érkezett zarándokok mintegy ezer fős csoportja színes népviseletben, zászlókkal és közel két méter magas fakereszttel vonult a bazilika felé, és közben a Duna-parton a *Magyarok Nagyasszonya...* kezdetű Mária-éneket és más, Szűz Máriát dicsőítő énekeket énekeltek. Köztük a belvárosi plébániatemplomnál az alábbi is:

*A siralom völgyében, az élet tengerén
Sokszor fájdalom és gyász közelget felém,
Van egy égi Atyám nekem,
Ki el nem hagy soha engem.
Neve Mária, aki az én életemnek vezércsillaga.*

Különösképpen a szitásiak és a pusztinaiak jeleskedtek az éneklésben. Amikor a tömeg megérkezett a bazilika előtti térre, megszólalt a nagyharang, így köszöntve a moldvaiakat. Ez a nap alighanem felejthetetlen élményt nyújtott minden résztvevő számára, ugyanis itt találkoztak személyesen a „Szentséges Pápával”, a lengyel származású II. János Pállal. A prédikációt a lujzikalagori születésű csíkszentdomokosi esperes tartotta. A csángók elmondták, hogy azért jöttek Budapestre, hogy kifejezzék a magyar nemzethez való tartozásukat, és hogy a pápával találkozáva életre szóló lelki élményben részesüljenek. Kérésük is volt, mint már annyiszor a megelőző századok alatt:⁴ magyar papokat kértek.⁵

Az egész zárandoklat csúcspontját alighanem a pápai szentmise jelentette. A moldvai zárandokok már korán reggel elindultak a Hősök terére. A nekik fenntartott helyet elfoglalva közelről láthatták a Szentatyát. Egy ajándékot is átadtak neki: egy az életükről szóló fotóalbumot.⁶ Az album ajánlásába lengyelül is beleírták: „Segíts rajtunk, Szentatyánk, küldj magyar papokat!” Mise után a moldvai magyarokhoz odament Andrásfalvy Bertalan is, az akkori oktatási és kulturális miniszter, üdvözölte őket és elbeszélgetett velük. Másnap, augusztus 21-én pedig már indultak haza a zárandokokkal teli buszok.

Az események számbavételén kívül legalább olyan fontos lehet a tanulságok levonása. Hiszen ez a zárandoklat, vagy mint a csángók mondják, *pelerináz*s, számukra szinte mindenben eltért a megszokottól. És nem csupán abban, hogy azok, akik addig legfeljebb Csíksomlyóig jutottak el, most a falujuktól több száz kilométernyi távolságra is elutaztak, és nem is csupán a vallásos élmény különlegességét tekintve. Alighanem a látogatókra a vallásos élményen túlmenően is hatással voltak a látottak: a könnyes szemmel csodált *Magyarföld*, a nagyváros számukra különös, lüktető világa, a város és a beutazott tájak szépségei – egyfajta magyarságélmény, ugyanis többekben is e zárandoklatot követően fogalmazódott meg erősebben is az igény a nemzeti azonosulásra:

„Jézuskámnak légyen hála és köszönet, mert mű es eljöhettünk, mű es megnezhettük Magyarföldet se egyeb városakat se a Szencséges Pápát. Mert erőst szép ittegyen minden. Én erőst szeretem, hogy ittegyen mindenki olyan szépen beszél se magyarul.”

„Mikor ott, tudja-e kend, abba’ a nagy palatába’ neztük a Szent István koronáját, higgyel el kend, én sok koronát láttam, úgy folytak a könnyeim a szememből. A bodogságos örömből többször es sírva fakattam.”⁷

Rácsodálkozás lehetett a túlnyomórészt faluról érkezett egyszerű zárandokok számára az otthoni szegényes világ után az a látszólagos bőség is, amellyel Budapest utcáit járva, a kirakatokat nézegetve nap mint nap szembesültek. Ha nem

Búcsúsok Mardzsínében, a '90-es évek közepe

is e pápalátogatás hatására, ám létezik némi összefüggés, hogy nagyobb számban 1991 ősztől indult meg a vendégmunkások kiáramlása a csángó falvakból Magyarországra.⁸ Mindez a migráció persze már hosszú idő óta csak kisebb részt érinti Magyarországot, a munkaképes csángó lakosság java része ugyanis valamely dél- vagy nyugat-európai országban keresi a kenyerét. S mindez azzal is járt, hogy a fiatalabb generációk körében a hagyományosan erős vallásosság is változásnak indult, sok tekintetben átalakult, többek között olyan tekintetben, hogy csökkent körükben a korábban általános érvénnyel megfellebbezhetetlen hitt papi tekintély. E felemás szekularizáció azonban az asszimiláció gyorsuló ütemű folyamatát már mit sem érintette.

A moldvai csángók 1991. évi budapesti pápalátogatása az eseményt követően viszonylag gyorsan (alig néhány hónap leforgása alatt) a közösségi tudat szintjére emelkedett, s ha napjainkban, évtizedek múltán célirányos gyűjtést végeznék körükben, nem kizárt, hogy a még élő érintettek és más emlékezők elbeszéléseiben olyasféle folklórmotívumok sokasága tűnne fel, mint az megfigyelhető más, több évszázada csiszolódott legendákban. Egy néprajzkutató számára mindez éppúgy hálás témát jelenthet, mint annak nyomon követése, hogy e három évtizede történt jeles vallásos eseménynek a népi emlékezetben túlmenően volt-e a moldvai magyar közösségekre valamilyen egyéb, konkrét hatása. Bizonyára számos moldvai csángó vett részt Benedek pápa 2019. évi csíksomlyói látogatásán is, és mivel 2021 szeptemberében a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus alkalmával újra Budapestre érkezik a Szentatyá, a mostani csángó zárandokok élményvilága összevethetővé válik a három évtizeddel korábbival – mindez azonban már egy másik tanulmány feladata.

1. Külsőrekecsin – Szarka Mária, 1991. (Magyar Zoltán gyűjtése)

2. Klézse – Istók György, 1991. (Magyar Zoltán gyűjtése)

3. *Moldvai Csángó Kalendárium. Moldvai csángó magyar kalendárium az 1992-es esztendőre.* H. n., 1991. 45.

4. Vö. Domokos Pál Péter: *A moldvai magyarság.* Budapest, 1987, 369. – *Codex Bandinus*, 1646–1648.

5. Az anyanyelvű vallásgyakorlás a II. Vatikáni Zsinat óta egyházjogilag is minden nép és etnikai csoport alapvető jogának számít.

6. Csoma Gergely akkortájt kiadott könyvét: Csoma Gergely: *Moldvai csángó magyarok.* (Az utószót Domokos Pál Péter írta.) Budapest, 1988.

7. Közli: *Moldvai Csángó Kalendárium. Moldvai csángó magyar kalendárium az 1992-es esztendőre,* H. n., 1991. 43.

8. Lujzikalagor – Bíró Péter, 1991. (Magyar Zoltán gyűjtése)

Mardzsínéni búcsú, a '90-es évek közepe

ELŐFIZETŐK

ROMÁNIA

ADAM VALERIAN – Marosvásárhely; ANTAL ISTVÁN – Székelyudvarhely; BAJNA GYÖRGY – Gyergyószentmiklós; BÁLINT MÓZES – Székelyudvarhely;
 CSISZER IMRE CSABA – Csíkszereda; CORNEL CADAR – Iași; DANIILÁ IOAN – Bákó;
 FORRAI TIBOR – Homoródszentpál; FÜLÖP LAJOS – Székelykeresztúr;
 ISTÓK GYÖRGY – Klézse; ISTOC MIHAI – Klézse; KAKAS ZOLTÁN – Sepsiszentgyörgy; KISS MIKLÓS – Csíkszereda; KONSZA VILMOS – Sepsiszentgyörgy;
 KOVÁCS ISTVÁN – Sepsiszentgyörgy; KÜRTI JENŐ – Marosvásárhely; LÉSTYÁN SÁNDOR – Kézdivásárhely;
 PÉNTÉK JÁNOS – Kolozsvár; ROBU ALEXANDRU – Kolozsvár; SEPRÓDI JÓZSEF – Dicsőszentmárton; SÓGOR CSABA – Csíkszereda;
 TAMÁS KLÁRA – Csíkszereda; TÁNCZOS VILMOS – Kolozsvár; TIMÁR KARINA – Kolozsvár; VITOS LÁSZLÓ – Csíkszereda

MAGYARORSZÁG

ANGER OTTÓ BÉLA – Szeged; BITTMAN KÁROLY – Zirc; CSÓTI MÁRTA – Budapest; DEMSE MÁRTON – Budapest; DÓSA GYULA – Szolnok;
 Dr. ERDEI ANTAL – Gyöngyössolymos; ERDŐSINÉ KÉRY JUDIT – Budapest;
 FELFÖLDI ELEK – Budapest; GÁTAY ISTVÁN – Devecser; GERGELYNÉ KOVÁCS MÁRIA – Budapest;
 GYÖNGYÖSSY LAJOS – Budapest; Dr. GYURKOVITS KÁLMÁN – Mosdós; HÉJJ CSABA – Budapest; HORVÁTH JÓZSEFNÉ – Velence;
 HUDÁK JÓZSEFNÉ – Szerencs; Dr. ISZLAI SÁNDOR – Berettyóújfalú; JÓZSA LÁSZLÓ – Tápiógyörgye; Dr. KÁLMÁN FLÓRA – Kecskemét;
 KEÖVES FERENC – Páty; Dr. KÉRY SÁNDOR – Budapest; Ifj. KÉRY SÁNDOR – Budapest; Dr. KÓVÁRY GYÖRGY – Zirc;
 KUKODA VILMOS – Zirc; MOLNÁR ALADÁR – Sopron; MUNKÁCSI GYÖRGY – Szolnok; NAGY JUDIT – Pécs;
 PAPP DEZSŐ – Békésszentandrás; Dr. SURDY MIKLÓS – Budapest; SZAMOSI ELEMÉR – Budapest; SZEMES KÁLMÁN – Budapest;
 TOST ATTILA – Sopron; UJVÁRI FERENC – Kiskőrös; VÁRKÖVI LÁSZLÓ – Vác; VERES PIROSKA – Vértessomló; ZIRCI ORSZÁGZÁSZLÓ ALAPÍTVÁNY – Zirc

MÁS

Dr. DOBÓ ATTILA – Németország; Dr. DOBÓ TIBOR – Németország; FODOR ALBERT – USA; KISS ISTVÁN – USA; SZABÓ KRISTÓF IMRE – Németország

INTÉZMÉNYEK

ATCOM SZÖVETKEZETI TÁRSASÁG – Csíkszereda; BOD PÉTER MEGYEI KÖNYVTÁR – Sepsiszentgyörgy; Csíki SZÉKELY MÚZEUM – Csíkszereda
 KÁJONI JÁNOS MEGYEI KÖNYVTÁR – Csíkszereda

9 771224 535005 21003